

Donáth Péter

ELTE TÓK Társadalomtudományi Tanszék

Andrási Béla igazgató és a jászberényi tanítóképzősök megpróbáltatásai 1956–1957-ben

A jászberényi tanítóképző közel 110 éves története során a változó megnevezésű, jellegű és képzési színvonalú intézmény élén egyetlen igazgató tevékenykedhetett évtizedeken át. Andrási Béla (1915–1992), ahogy egy interjújában megfogalmazta: 1949-től 1978-ig „kormányozta az intézet hajóját” (Tál, 1978).

A képző centenáriumi évkönyvében ezt olvashatjuk róla:

„Közel 30 éves igazgatása alatt a tanítóképzés igazi fejlődéstörténete bontakozik ki. Átvezette az intézményt az egzisztenciális válságon, megszervezte a Pedagógiai Gimnáziumot, majd bábáskodott a tanítóképzés felsőfokúvá válásában. Sikeresen tevékenykedett a főiskolai képzés beindításában, valamint megteremtette a képzés szervezeti és tartalmi feltételeit.”



1. kép. Andrási Béla (forrás: Varró, 2017. 13.)

Pályáját komoly társadalmi szerepvállalás jellemezte: évtizedekig a jászberényi városi tanács tagja és egy cikluson át (1963–1967 között) országgyűlési képviselője volt, s emellett vezette a felsőfokú tanítóképző intézetek szakcsoportbeosztására javaslatot készítő országos bizottság munkáját is. Sokoldalú tevékenységét elismerés kísérte: 1973-ban elsőként kapta meg a város akkor alapított Pro Urbe díját, s három alkalommal a Munka Érdemrend ezüst, illetve arany fokozata kitüntetésekben részesült (Tál, 1978. 12. 31.; Csörgő, 2021).

Ám ez a jászberényi képzőben páratlanul sikeresen alakult vezetői pálya sem volt megpróbáltatástól mentes. A Jászberényi Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának 1957. május 3-i ülésén – az ottani gimnázium igazgatójára vonatkozóan is – „az ellenforradalomban részt vett személyek” védelmének vádjával határozat született igazgatói posztjukról és a városból való elmozdításuk kezdeményezéséről (Cseh, 2008. 154–155).

Dokumentatív elbeszélésünkben e határozat megszületésének előzményeit, körülményeit és következményeit igyekszünk olvasóink elé tárni a rendelkezésünkre álló források és a vonatkozó szakirodalom felhasználásával, megszólaltatásával (Járomi, 1995; Czigány és Goda, 2001; Cseh, 2003, 2004, 2008; Kardos, 2007; Vida, 2007; Donáth, 2008; Gergely, 2008, 2016; Kóródi, 2017; Sebők, 2017). Tesszük ezt annak reményében, hogy a jászberényi képzős diákok és tanárok történetének bemutatásával valamelyest közelebb kerülhetünk az akkor hasonló kihívásokkal szembesülő igazgatók, pedagógusok helyzetének megértéshez is.

Az előzményekről és általános körülményekről röviden

Andrási Béla helyzete a jászberényi tanítóképzőben

Andrási Béla 1939-ben végzett magyar–német szakos középiskolai tanárként, s 1949-ig előbb polgári iskolában, majd királyi katolikus és állami gimnáziumokban tevékenykedett. A pedagógusképzéshez képzettsége, a tanítóképzéssel kapcsolata nem volt. A városi pedagógus szakszervezet titkáráként ismerhette az ottani képzős pedagógusokat, de olyan szakirányú végzettséggel nem rendelkezett, amely új kollégái számára érthetővé tette volna, hogy 34 évesen, minden vezetői gyakorlat nélkül nem valamelyiküket, vagy más – tanítóképzésre jogosító – végzettséggel rendelkező kollégájukat bízták meg az igazgatói feladatok ellátásával. Az ebből adódó feszültségek, konfliktusok Andrási Bélát többször arra sarkallták, hogy a minisztériumban felmentését kérje e feladat alól.¹ Korábbi tanulmányi és szakmai eredményei ismeretében azonban a minisztérium munkatársai kitartottak korábbi döntésük mellett – s mint később erről meg is bizonyosodhattak, ebben igazuk volt. Kompetenciahiányát pótlendő az igazgató úr levelező tagozaton 1954-ben a tanítóképzőben nevelési tárgyak oktatására is jogosultságot adó pedagógia szakos diplomát szerzett (Tál, 1978. 12. 31.; Csörgő, 2021).

A jászberényi tanítóképző helyzete 1956–1957-ben

Az 1917-ben alapított, s a harmincas években korszerű épülethez jutott tanítóképző természetesen osztozott a többi tanító(nő)képző sorsában. 1948-tól többféle átszervezésen esett át, ám a már a harmincas évek végétől előállt alapvető helyzetben, mely szerint a korábban ötéves tanítóképzés helyett csak négy éven át oktathattak, utána érettségiztethettek, majd gyakorlóév után képesítő vizsgáztathattak, nem történt változás (Donáth, 2008; Gombos, 2011). Kitartottak az 1920-as évek elejétől kialakult hagyományuk mellett is, miszerint kiemelt figyelmet szenteltek a falusi és tanyasi tanítói feladatoknak.

Ám az első évtizedekhez képest jelentős változás mutatkozott a tanulók nemi összetételében. A korábbi fiú tanítóképző épületébe immár csak egyetlen képzős fiúosztály járt, a többi lányokból állt. 1952-től felnőtt dolgozók óvónőképzése, majd dolgozók gépipari technikuma is indult az intézményhez kapcsolódóan. Valamennyi Andrási Béla igazgatása alatt szerveződött, ennek összes szakmai, adminisztratív és gazdasági problémájával együtt.

Alkalmazkodniuk kellett azon központi előírásokhoz, melyek az ötvenes években a „marxista-leninista (sztálinista)” világnézeti-politikai nevelést szorgalmazták, s melynek „eredményét” az összes középiskolában behatóan vizsgálták. 1955. november 22–26.

között Jászberényben is. Az ehhez az Oktatási Minisztériumban (OM) készült útmutató szerint:

„A vizsgálódásnak elsősorban a tanulókra kell irányulnia. Képet kell nyernünk arról, hogy milyenek a mi ifjúságunk nézetei, tisztánlátásuk fontos politikai kérdésekben, mennyire látják a proletár-diktatúra nagy elvi kérdéseit a saját életükkel kapcsolatban. [...] Látja-e a mai élet nagyszerűségét, perspektíváit, magasabbrendűségét a felszabadulás előtti világhoz képest?

Hogyan készül jövőendő hivatására? Tisztában van-e azzal, hogy a párt politikája egész dolgozó népünk felemelkedését szolgálja? Hogyan vélekedik a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről? Ismeri-e a Szovjetunió világtörténelmi szerepét és jelentőségét hazánk életében? Tükröződik-e ez érzelmeiben is... stb.? A tanulók magatartásában mennyire jutnak kifejezésre idealista, vallásos nézetek? Mennyire érzi az ifjúság magáénak a DISZ-t, hogyan látja a DISZ jelentőségét?”²

Majd e látogatásokat követően 1956. május 4-ére országos tanácskozársra invitálták a tanítóképzők 65 vezetőjét – Jászberényből András Béla igazgatót és Császtvay István párttitkárt – *A világnézeti és politikai nevelés helyzete a tanítóképzőkben* című előterjesztés megvitatására s az OM Kollégiuma iránymutatásainak ismertetésére.³

Az 1955/1956-os tanév során az ország képzőiben és a gyakorlóéves tanítójelöltek körében behatóan vizsgálták a hivatásra nevelés eredményességét is. E vizsgálatok eredményét egy, a Hegedüs András miniszterelnöknél 1956. február 17-ére összehívott tanácskozársra készült anyagban így összegezték:

„A [tanítóképzésben] a zsúfolt közismereti anyag mellett a szaktárgyak anyaga is túlméretezett. A tanulók túl vannak terhelve, s készségeik nem eléggé szilárdak [...] [Többségük] a marxista világnézet alaptételeit [...] ismeri, de csak egy részüknél váltak ezek az ismeretek belső meggyőződéssé. Ellenséges nézetek hatására [...] könnyen bizonytalanokká válnak, elveiket feladják. [...] Különösen a lányok között számosan vallásosak, s falujukban rendszeresen járnak templomba. [...] A tanítóképzők tanári testületeiben találjuk a legtöbb volt egyházi tanerőt. Bár az iskolák államosításakor 320 szerzetes tanár a képzőket elhagyta, a protestáns egyháznál működtek teljes egészükben az iskoláknál maradtak. Számottevő minőségi szelekció csak 1953-tól vált lehetővé a képzők számának csökkentésével. Jelenleg a tanároknak kb. 30%-a párttag. [...] [E]loszlásuk azonban aránytalan. (Pl. a kecskeméti képzőben egyetlen párttag van.) Jelenleg a tanárok 86%-a vesz részt ideológiai továbbképzésben, többségük filozófia oktatásban. [...] [V]ilágnézetileg még mindig sokfélék. [...] Vannak, akiknek szavaiból erős tartózkodás érezhető, [...] a tudományt és a vallást összeegyeztethetőnek tartják.

S ami talán az összeállítás készítői számára a legaggasztóbbnak tűnt: „a végzetek zöme, 60-70%-a iskolai és iskolán kívüli munkáján nem látszik határozottan, hogy a mi rendszerünkben végeztek” – állították.⁴

Márpedig, ahogy a Minisztertanács és a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetősége megfelelő részlegeit akkoriban irányító Kálmán György és Andics Erzsébet vélte:

„a tanítótól joggal várja a társadalom, hogy politikai képzettségben, általános műveltségben kiemelkedő személyiség legyen és szolgálati helyén ebből a szempontból is megfelelő munkát végezzen. [...] Ezért [...] a tanítóképzést úgy kell átalakítani, hogy a gimnázium 4. évére épüljön a két éves tanítóképzés, főiskola

vagy egyéb elnevezéssel. Ezzel a közép fokú oktatás rendszere egyszerűbbé válik; [...] s az érettségi után megfelelőbb kiválogatásra nyílik lehetőség.”⁵

A májusi tanácskozás vezetői tehát már ezen tervek ismeretében tárgyaltak a képzők képviselőivel, arra készülve, hogy a 40 intézmény helyett tervezett 12 tanítóképző akadémiaira csak a korábbi tanári kar kevesebb mint felére lesz szükség, s azokat szakmai és ideológiai szempontból komolyan megrostálhatják.⁶ Nem tudjuk, hogy e tervekből mit közöltek akkor a meghívott pedagógusokkal, de az MDP Politikai Bizottságának 1956. július 26-i, erre vonatkozó határozata és annak nyilvánosságra kerülése után a jászberényi képző tanárai is tudhatták: komoly harc kezdődik azért, hogy mely képzők alakulhassanak át felsőfokú akadémiaikká, s azért, hogy ki kerülhessen be azok tanári karába. S még inkább: ki lehessen az egyik akadémia igazgatójává. Különösen élessé vált ez a helyzet 1957 júniusában, amikor kiderült, hogy a jászberényi képző nem szerepelt az akkori tervekben a felsőfokúként megőrzendők között.⁷

Ez a bizonytalanság, egzisztenciális fenyegetettség, az akadémia tanáraival szemben fokozott világnézeti-politikai elvárások nyilván rendkívül óvatossá, tartózkodóvá tették a tantestület tagjait s Andrási Bélát 1956 október-novemberében, majd az azt követő – mutatis mutandis – visszarendeződés időszakában is (Donáth, 2008. 66–77.; Gombos, 2025). Annál tiszteletreméltóbb, hogy pedagógus felelősségük tudatában, tanítványaik érdekében konfliktust mertek vállalni a városi tanács VB-vel 1957 áprilisában, s azt is érthetővé teszi, hogy novemberben – a megváltozott körülmények között – miért alkalmazkodtak a számukra jelentősen szűkülő mozgástérhez. De ne szaladjunk annyira előre.

A jászberényi tanítóképző 1956 október végén, november elején

Több tartalmas – egymástól bizonyos részletekben eltérő – tanulmány ismert a Jászberényben 1956 őszén történekről (Járomi, 1995; Czigány és Goda, 2001; Cseh, 2003, 2004, 2008; Kóródi, 2017; Sebők, 2017). Ezekből s a rendelkezésünkre álló hiányos levéltári forrásokból úgy tűnik, hogy a jászberényi képző tanárai – a pedagógusok többségéhez hasonlóan – távol maradtak az akkori helyi mozgalmaktól, szerveződésektől. Ahogy Jóború Magda miniszterhelyettes 1957. április 8-án az akkori hivatalos terminológiával megfogalmazta:

„Az ellenforradalom napjaiban a pedagógusok nagytöbbsége passzívan viselkedett, félrevonult. A gondjaikra bízott diákokat általában igyekeztek visszatartani a felvonulásoktól, tüntetésektől, kevés olyan pedagógus volt, aki szervezte a fiatalok akcióit vagy biztatta, serkentette őket.”⁸

Feszültségek, viták a tanári karban

Egyedül Császtvay István (1928–2010) MDP intézményi párttitkárról olvashatunk forrásainkban egymásnak ellentmondó állításokat. Az egyik szerint 1956. október 27-én, amikor Jászberényben tudomást szereztek a budapesti fejleményekről, s ennek nyomán a fővárosból érkezett egyetemisták kezdeményezésére összegyűltek a szovjet emlékmű ledöntésére, Császtvay tanár úr „együtt ment a tüntetőkkel forradalmat csinálni” (Kóródi, 2017. 251.). Több egykori tanítványa szerint: „Vallomást tett, miszerint őt pártja félrevezette. Tagsági könyvét mások előtt szétépte.” (Idézi Járomi, 1995. 154.) Ugyanakkor azt is állítják róla, hogy október 30-án összetűzött tanártársaival, s azért kellett elhagynia a várost (Kóródi, 2017. 251.). Egyes diákok azért tettek panaszt ellene, mert „dogmatikus,

sztálinista nézeteket vallott, a forradalom ellen agitált”, és Edelényi Béla tanár urat távozásra, Egerbe kényszerítette. Minisztériumnak szánt beadványok is készültek ellene.

Első alkalommal – Czigány István, a helyi Aprítógépgyár munkástanácsa elnökének visszaemlékezése szerint – a Budapestről érkezésük utáni napon⁹

„a munkástanács szeretettel fogadta a fiatal egyetemistákat. A beszélgetés után közösen megebédeltünk a gyári étteremben és ittlétük idejére a gyárban biztosítottuk az étkezésüket [...] Délután átmentünk az Állami Tanítóképző Intézetbe, ahol jól elbeszélgettünk a képzősökkel, akik elmondták örömeiket és kérdéseiket. Pl.: Császtvai István magyar-történelem szakos tanár szembenállását a forradalommal, amit véleményével, magatartásával, az intézeten belüli tanári hatalmával visszaélve ki is nyilvánított. Elvakult sztálinista nézetei miatt »kivívták« a diákok ellenszenvét. A diákoktól félve csak két tanártársa védelmében mert az utcára menni. A fent említett tanár nem iskolába való, szélsőséges politikai megnyilvánulásait, erőszakos módszereit az intézet diákjai elítélték. Mi, aprítósok és az egyetemisták azt mondtuk, hogy mindezt le kell írni és elküldeni a Művelődésügyi Minisztériumba. A Császtvai-val kapcsolatos levelet megírták és elküldték a Minisztériumba a Képző Forradalmi Diákbizottság vezetőinek aláírásával (Bándi Erzsébet, Lengyel Boldizsár, Boros Imre, Klinkó György, Szabó Antal, Szabó István).” (Idézi Járomi, 1995. 75.)

Ennek a levélnek a minisztériumi ügyosztály anyagai között nem találtuk nyomát.

Ellenben rendelkezésünkre áll a Diákbizottság 1956. december 1-jei levelének másolata Lengyel Boldizsár elnök aláírásával:

„Vizsgálják felül a jászberényi »Zirzen Janka« tanítóképző tanári karát a következő okok miatt: 1. Az elmúlt tanév során olyan tanárt távolítottak el nem becsületes úton a tanári karból, aki teljes szívvel és lélekkel, tudása minden erejével szolgált és támogatta a magyar tanítóképzés ügyét. A tanári karból való eltávolítása mély felháborodást váltott ki az ifjúság körében, mivel minden diák szerette és tisztelte. A diákság eddig azért nem tudott érdekében nyíltan fellépni, mert eltávolításának ügyét a tanári kar elkendőzte. 2. A tanári karban olyan tanárok is akadnak, akik önző céljuk érdekében becsületes tanárokat toltak ki állásukból. 3. A leánykollégium vezetésében olyan egyén vesz részt, akihez a lányoknak – természeténél és idegállapotánál fogva – nincs bizalmuk. 4. A leánykollégium vezetésében nagyjából olyan vezetőtanárnők vesznek részt, akikhez a diákság nem mer bizalommal fordulni, holott 15-18 éves lányoknak ez igen szükséges.

„Vizsgálják felül a jászberényi »Zirzen Janka« tanítóképző tanári karát a következő okok miatt: 1. Az elmúlt tanév során olyan tanárt távolítottak el nem becsületes úton a tanári karból, aki teljes szívvel és lélekkel, tudása minden erejével szolgált és támogatta a magyar tanítóképzés ügyét. A tanári karból való eltávolítása mély felháborodást váltott ki az ifjúság körében, mivel minden diák szerette és tisztelte.

A diákság eddig azért nem tudott érdekében nyíltan fellépni, mert eltávolításának ügyét a tanári kar elkendőzte. 2. A tanári karban olyan tanárok is akadnak, akik önző céljuk érdekében becsületes tanárokat toltak ki állásukból. 3. A leánykollégium vezetésében olyan egyén vesz részt, akihez a lányoknak – természeténél és idegállapotánál fogva – nincs bizalmuk. 4. A leánykollégium vezetésében nagyobb-részt olyan vezetőtanárnők vesznek részt, akikhez a diákság nem mer bizalommal fordulni, holott 15-18 éves lányoknak ez igen szükséges. Ezekből kifolyólag szeretnénk, ha kollégiumunk nevelőtanárnői közé olyanokat is bevinnének, akik teljes mértékben élvezik a lányok bizalmát.”¹⁰

A minisztérium tanítóképző ügyosztályának munkatársai által 1957. január 8-án készült feljegyzés szerint:

„A jászberényi tanítóképző növendékeinek a felterjesztésben foglalt ügyét személyesen megvizsgáltuk. Az ifjúság vezetői megnyugvással vették tudomásul Császi [Császtvay] Istvánnak Makóra történt áthelyezését, Edelényi Bélának az egri ped. főiskolára történt kinevezését és azt, hogy Kétszeri Margit más megyébe kéri az áthelyezését. Mindezzel az ügy lezártnak tekinthető”

– vélték.¹¹

Mégsem ez történt. Császtvay István

„1957. január 13-án újra megjelent az intézetben, amikor a diákok faliújság cikkel tiltakoztak a kétéves szerepet játszó tanár ellen. Igazi bosszúhadjáratot Lengyel Boldizsár ellen akart folytatni, de őt az egykori igazgató kimentette,¹² és ő Egerben képesítő vizsgát tehetett. Nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy Császtvay jelentette fel a diákokat”

– írta Kóródi Máté (2017. 252.). Mindazonáltal elgondolkodtató, hogy az MM tanítóképző ügyosztálya 847/8531-L7/1957. sz. rendeletére az egri képző igazgatójának 1957. március 12-én külön jelentenie kellett a tanuló átlépésének és befogadásának indokait...¹³

Fordulatot hozott a tanár úr ügyében, hogy 1957. február 19-én *Igazságot Császtvai Istvánnak* címmel újságcikk jelent meg a megyei MSZMP és tanács lapjában, a *Tiszavidekben*, mely szerint

„kommunista volta miatt üldözték el. Tűrhetetlen és megengedhetetlen módon. Még október 23-a előtt kezdődött. Egy alkalommal a városi pártbizottság névtelen levelet kapott, ebben az volt, hogy Császtvai elvtársat küldjék el a tanítóképzőből, mert sztálinista.” (Szekulity, 1957. 02. 19.)

Majd az MM tanítóképző ügyosztályának munkatársai február 27-én átiratot kaptak a „kebelbeli” népművelési osztály helyettes vezetőjétől, Karsai Károlytól:

„Szolnokon jártamban Császtvai István szakosztályvezető után érdeklődtem, akit igen tehetséges fiatal tanárnak és a népművelési feladatok ellátása terén is rátermettnek tartottam és tartok. Érdeklődésemre a mellékelt levél¹⁴ és cikk érkezett [Szekulity, 1957. 02. 19.]. Illetékességből és szíves intézkedés kérésével küldöm ezeket át. [...] Feltehető, hogy Császtvai István ügyében pártellenes hangadók törekvése érvényesült, és vele súlyos méltánytalanság történt.

Azt javaslom, hogy: 1. Vizsgálat induljon Császtvai István ügyében, mely a tények alapján gyors és határozott döntést hoz. [...] 2. Amennyiben ez szükséges

– a vizsgálatban szívesen segíték. Császtvai elvtárs népművelői tevékenysége is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az ellenforradalmi hangulatban egyesek kikezdjék. S őt ebben a vonatkozásban is meg kell erősítenünk. Szíves intézkedést és erről való tájékoztatást kérek.”¹⁵

Császtvai István 1957. március 3-án a *Tiszavidék*ben megjelent válaszcikkében úgy vélte, hogy

„a rágalmazás, az emberek becsületébe való gázolás, a tisztánlátók megfélemlítésének időszaka volt ez. Személy szerint ellenem két vádat sorakoztattak fel az iskola akkori hangadó fiataljai: az egyik az, hogy megméltelyeztem erkölcsileg a fiatalságot s rákosista vagyok (1953 júniusától voltam alapszervezeti párttitkára az iskola pártszervezetének), a másik: az októbertől napokban ellenforradalom veszélyéről beszéltem... Vad, dühödt támadások, mocskolódások indultak nem csupán ellenem, de mindazon tanerők ellen, akik éveken át közös munkában forrtak össze András Béla igazgatóval, Kopácsy Béla tanulmányi vezetővel, személy szerint velem, s akiknek munkája, soha nem vált szégyenére a berényi képzőnek. S mivel több ilyen tanár volt, hát több ellen indult a támadás. Folyt a hajsza András igazgató ellen, az ifjúsági szövetség hirtelen támadt vezetői a minisztériumot járták s újabbnál újabb vizsgálatokat követeltek az egész iskolavezetés és a tanári testület nagyrésze ellen (még az én eljövetelem után is!), amiért a tanárok jelentős része éveken át engem »támogatott«. Kérték a legfelsőbb tanügyi szerveket, hogy váltsák le a testület valamennyi »a rákosi rendszert kiszolgáló« tanárát (elsősorban azokban jelölve meg ezeket, akik a szigorúbb tanárok körében állottak.)¹⁶

András Béla igazgató kemény szavakkal állt ki az ifjúság előtt védelmemben, de a testület nagyrésze s ő is a támadások keresztútjében álltak. Azok a hetek voltak ezek, amikor az ellenforradalom fegyveres ereje javarészt már verve volt, de a politikai kezdeményezés még az ő kezükben volt csaknem teljesen. Ilyen körülmények között ajánlottam fel, – mint azt akkor a jelen levő megyei tanügyiigazgatási feletteseim előtt félreérthetetlenül kinyilvánítottam: igazam teljes tudatában – távozom az iskolából. Meg akartam bármily áldozattal is védeni az iskola munkáját, rendjét, békéjét, s elejét kívántam venni egy véget nem érő vizsgálat áradatnak, melyet már azelőtt is annyiszor újra s újra kezdeményeztek az egész iskolavezetés ellen azok, akik nem jó szemmel nézték a képzőben folyó didaktikai és pedagógiai munkát, s inkább megváltam az iskolától, nevelőtársaimtól, tanítványaimtól.

A fiatalok, osztályom növendékei, jól emlékszem, de még a negyedikes lányok is, akik meg egy-két héttel azelőtt sirva búcsúztak tőlem, aggódva és szomorúan, hogy talán soha többé már nem találkozunk, most hideg zárkózottsággal fordultak el tőlem. Egyrészt megtévesztette őket is, mint a fiatalok jórészét, a reájuk zúduló áradat, másrészt maguk is meg voltak félemlítve. »Szörnyűséges lenne nekünk, ha megtudnák, hogy miattunk, az osztálya miatt jött vissza az iskolába ilyen veszélyek közepette« – mondták reszketve. [...] Tudom, hogy majdan egyszer meglátják azoknak az októberi, novemberi napoknak teljes képét, felismerik tévedésük tragédiáját, a rólam való emléküik is megváltozik. Lehet, hogy csak évek múlva, de megváltozik bizonyosan. Hiszen ők e hazának gyermekei.

S dr. Edelényi Béla tanártársam, – bizonyos vagyok benne, – ma már ő is látja, hová vezet az, ha a tanári testületben éket akarnak verni az iskolavezetés és az iskolavezetés köré gyűlő odaadó pedagógusok közé. Legjobb tudomásom szerint semmiféle hivatali vagy más vizsgálati eljárás nem igazolja, hogy a növendékek ellenem való akció[já]t akkor ő irányította, szervezte volna. Neki lehetnek (és vannak is jócskán!) téves, torz pedagógiai nézetei, elképzelései. Az is igaz, hogy az

utóbbi időkben, a múlt tavaszon és a nyár folyamán, egyre nyíltabban és egyre éle-
sebben támadta az iskolavezetést ott a képzőben, András Bélát és engem. Külön-
féle hivatalos helyeken igen becsmérően nyilatkozott a képző vezetésének és tanári
karának munkájáról, több tanártársának jelleméről. De mélységes meggyőződésem,
hogy ő maga sem gondolta ez az út hová vezet.” (Császtvay, 1957. 03. 03.)

A Művelődési Minisztérium tanítóképző ügyosztályának munkatársai harmadszor 1957.
április 19-én foglalkoztak a Császtvai-üggyel. A vizsgálat lezárásaként készült összefog-
laló szerint:

„a jászberényi tanítóképzőben megalakult Diákbizottság küldöttsége egy bead-
ványt hozott a minisztériumba, mely szerint az elmúlt évben egy tanárt távolítottak
el a képzőből nem becsületes úton, akit a diákok nagyon szerettek. (Dr. Edelényi)
[...] A beadvány Dr. Edelényi mellett szólt és Császtvai István ellen. A diákok
kihallgatása során, valamint a városi MSZMP intéző bizottsága elnökének, az
iskola igazgatójának állítása szerint ez a vád alaptalan. A diákok most már látják
és mondják is, hogy »forrófejűségüknek« szüleménye volt a beadvány. A Párt,
Tanács-, BM politikai osztály vezetőinek, iskolaigazgatójának az a véleménye,
hogy a diákokat Edelényi biztatta fel. Ezzel mi is egyetértünk. A fenti szervek
kérdése, hogy Császtvai István – aki az ellenforradalmi időkben – mivel megfenye-
gették elment Jászberényből – haladéktalanul jöjjön vissza [...] Szóban – a vizs-
gálatban részt vevő Kiss [megyei] művelődési osztályvezetőhelyettest utasítottuk,
hogy haladéktalanul vegyék fel a kapcsolatot Csongrád megyével Császtvai vizs-
zahelyezése ügyében. [...]

Álláspontunkat a tanítóképző III. és IV. osztály tanulói előtt kifejtettük: Császtvai
elvtárs visszakerül az iskolába. Ezenkívül az egész tanári karral is közöltük, vala-
mint ismertettük a tanulók beadványát is. Közöltem azt is, hogy az egyik lány
elmondta (Fülöp Borbála), hogy ő úgy hallotta, hogy a beadványt mielőtt legépelték
volna Edelényiné tanárnőnek bemutatják stílus és fogalmazás javítás céljából.
Edelényiné ezt nem ismerte el, szerinte neki egy másik fogalmazványt mutattak be.

Megbeszélést folytattam a városi tanácselnökkel, az MSZMP Intéző Bizottság
elnökével Kapus elvtársnővel és a BM politika osztály vezetőjével, akik ismét-
ten elmondták, hogy Császtvai elleni hajszában Dr. Edelényiék keze van benne.
Többször hangsúlyozták az elvtársak, nem tudják megerősíteni, hogyan került
Dr. Edelényi az egri Pedagógiai Főiskolára tanárnak, amikor a Párt nem javasolta,
ezt írásban is közölték az egriekkel – ennek megvizsgálását is kéri.”¹⁷

Több forrás szerint ezt követően a Jászberénybe visszatért Császtvay István szerepet
vállalt a diákok és pedagógusok elleni megtorlások kezdeményezésében. Egykori tanít-
ványai a Jász Jónásné és társai által írt *Magyaróra fegyveres kísérettel* című újságcikkben
állították, hogy a tanár úr esetenként munkásör-egyenruhában, fegyverrel jelent meg a
tanórákon is, amire az egykori diáklányok fenyegető gesztusként emlékeztek¹⁸ (Kóródi,
2017. 252.; Járomi, 1995. 75., 154.).

Kellő források híján nem vagyunk abban a helyzetben, hogy megítéljük az egymásnak
ellentmondó állítások igazságtartalmát. Annyi – Sebők Balázssal egyetértve (Sebők,
2017) – megállapítható, hogy Császtvay tanár úr „a barikád másik oldala” mellett, magát
kommunistaként nyilvánítva tevékenykedett, de hogy mennyire hajította revansvágy, s ha
igen, tett-e bármit annak jegyében, feljelentett-e, bántott-e bárkit is¹⁹, arra nincsenek
írások bizonyítékaink. Az akkori körülmények között a karhatalom, a pufajkások által
elkövetett atrocitások közepette²⁰ okkal fenyegetőnek érezhették, ha a tanár úr valóban
munkásör-egyenruhában, fegyverrel ment órát tartani.²¹

Fontosabb számunkra, hogy a bemutatott forrásokból tudható: a jászberényi tantestület 1956–1957-ben sem volt mentes a belső rivalizálástól, világnézeti-politikai véleménykülönbségektől, melyek a kiélezett politikai helyzetben felszínre törtek, átmenetileg belülről gyengítve Andrási Béla igazgató pozícióját is.

Képzősök az október végi, november eleji napokban

A jászberényi képzősök magatartását befolyásolta, hogy az intézethez tartozó dolgozók gépipari technikumába sok munkás járt a helyi Aprítógépgyárból, akik így a képző diákjaival rendszeresen találkoztak. Erősítette ezt az is, hogy az utóbb a városba nyomuló szovjetekkel tűzharcba bocsátódó, majd disszidáló Szabó Ottó, a gyár szerszámkészítője a IV. osztályos Bándi Erzsébetéknél volt albérlő (Czigány és Goda, 2001), s hogy az ugyancsak negyedik Klíka György a gyár focicsapatában játszott. Így ők ott dolgozó munkásokkal gyakran beszélgettek már korábban és november 4-e után is.²²

Jelentősnek mutatkozott ez a kapcsolat 1956. október 27-én, amikor a fővárosi hírek, a rádióadások és az előző nap Budapestről érkezett egyetemista küldöttek hatására tüntetést szerveztek a szovjet emlékmű ledöntésére. Délelőtt, iskolagyűlésen két küldöttet delegáltak a városi Forradalmi Munkás-, Paraszt-, Katonatanács megválasztására, majd igazgatójuktól a készülő tüntetésen való részvételük engedélyezését kérték. Andrási Béla nem kívánt ehhez hozzájárulni, s a diákok szándékainak megváltoztatásához Bajzák Lajosnak, a helyi tüzérezred politikai tisztjének a segítségét kérte. Aki erre így emlékezett:

„Az igazgató telefonálására elmentünk a Tanítóképzőbe és ott igyekeztünk a diákságot lebeszélteni a tüntetésről. Ekkor érkezett oda többedmagával Kovács Tibor [autóbusz-kalauz], s a diákoknak elmondta, hogy mi történik Budapesten. Fölhívta őket a szobor ledöntésére. Nem sikerült megdönteni az akciót, mire ezt megtelefonáltam a pártbizottságra.” (Járomi, 1995. 20.)

Mindeközben néhány diák átszaladt az Aprítógépgyárba, s a munkásokat hívta segítségül az igazgató döntésének megváltoztatásához. Mire Andrási Béla tanúvallomása szerint

„1956. október 27-én egy küldöttség érkezett az Intézetbe az Aprítógépgyárból. Felszólított minket, hogy válasszunk bizottságot és menjünk tüntetni. Én a tanulóknak megtiltottam az ilyesmiben való részvételt, de az iskola olyan volt, mint a megbolygott méhkas.”

Előbb néhány tanuló, majd a FŐTEFU teherautójának megérkezése után sokan – a tiltás ellenére – távoztak.²³ „Hiába zárták be az iskola minden kijáratát, a képzős diákok kiugráltak a földszinti ablakokon át, és hamarosan a Rákóczi úton vonultak” – emlékeztet az aprítógépgyáriak (Czigány és Goda, 2001).

Késve érkeztek az emlékműdöntés színhelyére, de arra még a tüntetés során módja volt egy képzősnek, hogy az összegyűlt tömeg visszhangja mellett elszavalja a *Nemzeti dalt* (Járomi, 1995. 20–22.). Majd

„egy szónok felkérte a tömeget, hogy gépkocsival járják körül a falvakat és világosítsák fel a parasztságot a helyzetről. Osztályunk néhány tanuló kivételével elhagyta a várost és lelkesítő verseket, dalokat énekelve járta a Jászáságot”

– olvashatjuk a negyedik Baráth Endre feljegyzésében.²⁴

Később a képzősök ilyen tömeges megmozdulásáról nincs tudomásunk. A városi fiúkollégiumban lakó diákok ötfős csoportja – a városi forradalmi bizottság elnökének, Somogyi Jenő századosnak támogatása mellett (s egy főhadnagy felszólítására) – október 30-án megfogalmazta a „jászberényi tanítóképző fiútanulóinak követeléseit”, hogy azt másnap egy városi küldöttséggel Budapestre, a parlamentbe vigyék:²⁵

1. „A magyar tanítóképzés reformját évek óta ígérték. Kérjük, hogy az ötéves tanítóképzőt azonnal, ebben az évben új tantervvel és új tankönyvekkel szervezzék meg. Mi most IV. évesek vagyunk, de ötéves képzést követelünk!
2. Ne szüntessék meg a nagyszerű, a történelmi hagyományokkal rendelkező tanítóképzőket: Pécs, Eger, Sárospatak, Jászberény stb.
3. Intézetünk 10 osztálya közül csupán egyetlen fiúosztály van, ezért kérjük, hogy osztályunkat az egri fiútanítóképzőbe helyezze át a minisztérium. Ugyanakkor kérjük, hogy a fiúdiákotthonban helyezzenek el bennünket, valamint osztályfőnökünket is, aki már két év óta kéri Jászberényből Egerbe a tanítóképző diákotthonába való áthelyezését.
4. A diákotthoni térítési díjak összegét csökkentsék, ugyanakkor az állami hozzájárulás összegét emeljék fel!
5. Követeljük, hogy a dolgozó anyák munkaidejét csökkentsék, részükre szüntessék meg a délutáni és az éjszakai műszakot, hogy családjuk körében maradhassanak és gyermekeik nevelésével foglalkozhassanak!
6. Emeljék fel a kezdő tanítók, pedagógusok megalázóan kevés fizetését és biztosítsanak részükre tisztességes lakást!
7. A jászberényi szovjet katonák által igénybe vett lakásokat és a laktanyát bocsássák a város rendelkezése alá, hogy a jogos lakásigényeket ki lehessen elégíteni!
8. A két évfolyamos jászberényi mezőgazdasági szakiskolát bővítsék ki, tanulói létszámát emeljék fel 500 főre, tanulmányi idejét pedig négy évre, hogy a VIII. osztályt végzett tanulók komoly mezőgazdasági képzést kapjanak!
9. Hozzanak létre egy új, független-nemzeti alapon felépülő középiskolás ifjúsági szervezetet, az átkos DISZ helyett!
10. A városi, iskolán kívüli ifjúsági szervezetek élére értelmes, egyetemet végzett fiatalokat állítsanak a hozzá nem értő régiek helyett!
11. Önálló középiskolai sportszervezetet hozzanak létre országosan, ugyanakkor szabályozzák a középiskolás ifjúság sporttevékenységét a társadalmi sportegyesületekben!
12. Utazási és kirándulási kedvezmények biztosításával tegyék lehetővé, hogy a magyar ifjúság megismerhesse a környező országok és Nyugat-Európa kultúráját, ifjúságát is! Biztosítson a kormány olyan kereteket az oktató-nevelőmunkában, amelyek bennünk megerősítik az igazi, a mi saját történelmi múltunkban gyökerező és szocialista jövőnket építő hazaszeretet érzését!”

– írták „a Diákbizottság tagjainak aláírásával.”²⁶

Az országban akkoriban megfogalmazott dokumentumokhoz képest viszonylag mérsékelt hangú, helyi ügyekre reflektáló szöveget megfogalmazó fiúk kívánságai, vágyaik mellett tekintettel voltak a sokgyermekes anyák s a mezőgazdasági szakiskolások gondjaira is.

A szöveget, az igazgató úr iskolalátogatási bizonyítványával felszerelve, a tantestület tagjainak budapesti rokonaik hogyléte iránti érdeklődésével, üzenetével együtt, másnap a városi delegációval a fővárosba vitték.²⁷ Követeléseiket a parlamentben várakozó tömeg miatt végül nem sikerült a kormányzathoz eljuttatniuk, de az ismerősöknek, rokonoknak küldött üzeneteket továbbították. Két napot ez is igénybe vett, úgy, hogy csak november 2-án indultak vissza Jászberénybe. Addig a budapesti Agrártudományi

Egyetem kollégiumában étkeztek, aludtak, s ennek fejében az egyetemistákkal együtt többször néhány órás fegyveres őrseget álltak az egyetem védelmében. Fegyverüket sohasem használták, fővárosi tartózkodásuk során összecsapásban nem vettek részt.

A fővárosban szerzett benyomásait még aznap naplójában rögzítette Baráth Endre és Kalla József:

„Az út két oldalán kilőtt tankok hevernek. Csöveik tétován mutatnak a városból kivezető útra. Tőlük már nem fél senki. Egy 14 éves kislány – mint később elmesélték – köténykéjében gránátokkal alávetette magát a félelmes láncfalnak. Szüleit elvesztette és megbosszulta. Utunk további folytatása közben megrázó jeleneteknek voltunk tanúi. A tereken fiatal gyerekeket, egyetemistákat és a munkától kéréskező munkásokat temették. Óriási tömeg siratta ezeket a névtelen hősokeket, akik legdrágább kincsüket az életüket áldozták az igazabb, jobb életért. Bizony nekünk is könny szökött a szemünkbe a borzalmas öldöklés és pusztítás láttán. A könnyek mélyén egyre nőtt a gyűlölet azok iránt, akik megölték azokat kik bátran felemelték szavukat és fegyverüket az ádáz önkény ellen. [...] A megbolygatott tömeg hullámain hordott bennünket és a következő percekben a Szabadság-téren egy szovjet emlékmű ledöntésének voltunk szemtanúi.”²⁸

E benyomásaikról és a budapesti rokonoknak/tól vitt üzenetekről november 3-án reggel számoltak be András Béla igazgatónak és a többi tanárnak. A naplót pedig Baráth Endre nem folytatta, azt kollégiumi fiókjába tette, s meg is feledkezett róla.²⁹

Könyvtárba járó diákokként a Jászberényben maradtak közül a következő napokban néhányan bekapcsolódtak a Járomi József könyvtárvezető és Erdész Sándor múzeumigazgató által kezdeményezett városi Forradalmi Ifjúsági Szövetség (FISZ) szervezési munkálataiba. Ennek célja Budapest élelmiszerellátásának segítése s a rendvédelmi és külső támadás elleni erőként szerveződő helyi nemzetőrség támogatása volt. A képzősök közül egyesek a mindössze napokig fennállt szervezet adminisztrációját végezték, mások – a szovjet fenyegetés közeledtével – fegyverhasználatot tanultak, őrszolgálatot teljesítettek. Közülük néhányan november 3-án délután esküt is tettek: „Esküszünk a Mindenható Istenre [...] a titkot megtartom, az ellenséget leleplezem [...] a haza függetlenségéért és szabadságáért az utolsó csepp véremig harcolok. Isten engem úgy segítsen.” (Járomi, 1995. 101.)

Ám a város határában felvonuló szovjet csapatok erőfölényét látva a helyi forradalmi intéző bizottság a város harc nélküli feladása és a FISZ-es fiatalok fegyvereinek begyűjtése mellett foglalt állást. Így forrásaink szerint egyetlen képzős sem vett részt a város központjában e döntés ellenére spontán kialakult fegyveres összecsapásban, és senki sem is sérült meg közülük.

Az 1957 tavaszi következmények

A helyi hatalmi szervek első reakciói

1957. február 8-án a jászberényi MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának ülésén Kapus Ferencné tájékoztatta a megjelenteket a párt megyei elnökségi értekezletéről. Egyebek között kifejtette:

„A kapitalisták azt hangoztatják, hogy az október 23-i forradalomban a munkások vettek részt a diákokkal és az értelmiségiekkel együtt. Lényegében az értelmiségiek részt vettek, de ezenkívül részt vettek a diákok és a börtönből kiszabadult

csöcselék. Az értelmiségiek miért vettek részt? Illetve az egyetemisták? Azért, mert az utóbbi években nagy volt a nacionalizmus, a beképzeltség. Értelmiségieknek érzik magukat és mivel régen az értelmiségiek voltak a vezető erők, úgy gondolták, hogy most is annak kell lenni. El kell érni, hogy az iskolákban ne legyen a nacionalizmus olyan nagyfokú. *Az értelmiségieknek meg kell mondani, hogy ha nem viselkednek rendesen, el lesznek bocsájtva, sőt le lesznek tartóztatva*, különösen, ha észreveszünk valamilyen szervezkedést, röpcédula terjesztést stb. [...]

A héten tudomásunkra jutott, hogy a *Tanítóképzőben megalakult a Diákszövetség 400 taggal és ennek a vezetője egy fasiszta tanítónak*³⁰ a lánya, Bándi Erzsébet, aki még november hóban is olyan kijelentést tett a »Kossuth« rádióra, hogy még mindig vannak olyan aljasok, mocskosok, akik ezt a hazug rádiót hallgassák? A forradalom ideje alatt pedig fegyverrel járkált az utcán.³¹ Az elmúlt eseményekről van már birtokunkban egy néhány jegyzőkönyv, amit az ellenforradalom tagjai készítettek, most az kellene, hogy az elnökség valamennyi tagja is leírja azt, amit azokban a napokban tapasztalt. *Az ilyen Bándi Erzsébet-féle diákokat ki kell vágatni az iskolából, meg kell nekik mondani, hogy vegyék tudomásul, hogy a középiskola az nem kötelező.*” (közli Sebők, 2017. 105–106., kiemelés tőlem – D. P.)

Ezen az ülésen részt vett Tóth Sándor a járási ügyészségről, így – a „Márciusban Újra Kezdjük (MUK)” megakadályozásának általános szándéka mellett – vélhetően kezdeményezője lehetett annak, hogy 1957. március 9-én házkutatást tartottak a képző leánykollégiumában és a városi fiúkollégiumban. S abban is, hogy Bándi Erzsébetet 1957. március 4–23-ig Jászberényben őrizetben tartották. Visszaemlékezése szerint egy alkalommal a pufajkások verésétől az ott lévő kiskatonák mentették meg (Járomi, 1995. 153–154.).

Házkutatás során találták meg Baráth Endre fentiekben idézett naplója mellett a Budapestre vitt követeléseik listáját, Szabó János ceruzával írt feljegyzését és egy morzeírással írt „lázító verset”, valamint néhány röplapot is.

A Kapus Ferencné által Bándi Erzsébet elnökhelyettesége miatt is kárhozottatott Magyar Diákok Nemzeti Szövetségének feloszlására vonatkozó – akkor hamisnak bizonyult – hír³² hatására a negyedik Szabó János ceruzával írt szövegében olvashatjuk:

„Felölről csak olyan szervezetet lehet feloszlítani, amelyet gyávaságból, érdekből felölről szerveztek, felölről irányítottak. Én azt hiszem »Keményebb dió a mi szervezetünk«. Ezt a szervezetet mi csináltuk, mi építettük, alkottuk az alapjait! Azért mi, mert nem akartuk, hogy ismét hazaárulókat, olyan embereket kelljen követni, akik még most is ott járnak: »hogy kár volt a szovjet birodalom emlékművét ledönteni«. Igaz, hozott jót is a szovjethatalom, de csak a karrieristáknak. Nekünk nincs köszönetünk érte! Aki dolgozott, a két keze munkájára volt szorulva az elmúlt tíz év alatt,³³ az azt mondja: gyökerestől ki kell tépni az elmúlt 10 év fekélyes tömkelegét a magyar földön. És ebbe a tömkelegbe beletartozik minden, ami gátolja szabadságszerető népünk újjászülető, rehabilitálódó életét. Szervezetünk betiltása nem az újjászülető életünk kibontakozását, hanem ellenkezőleg, a visszahúzódnást, a további ellenségkeresést, terrort, fog szülni. Tiltakozok és tiltakozunk ellene, még akkor is, ha azzal fenyegetnek: »hogy könnyen felválthatod apádat a hadifogságból.«”³⁴

Hadifogságra esetükben nem volt reális esély, de a szervezet két iskolai vezetőjét: Lengyel Boldizsárt és Bándi Erzsébetet iskolaváltoztatással, illetve kizárással rövid úton eltávolították az intézetből.

Az alábbiakban látni fogjuk: sajnos a képzősök 1956 novemberi hangulatát tükröző, a diákok önszerveződése mellett érvelő Szabó János sem úszta meg következmények nélkül, bár a tantestület fegyelmi tárgyalásán Andrási Béla igazgató hangsúlyozta:

„a hír alaptalannak bizonyult és ezzel az írással – [Szabó János] előadása szerint – nem is volt semmi célja. Ezek a feljegyzések november hónapból valók és kétségtelenül más megítélésben kellene azokat részesíteni, ha egyrészt későbbi időből származnak, vagy ha azokat mások között is terjesztette volna. A nála talált régi röpiratokról azt állítja, hogy azok nem az ő tulajdonát képezték, nem is tudta, hogy [egy másik diákkal közös] szekrényében ilyenek vannak, mivel az ő röpcéduláit elégette. Ezek a röpcédulák az ellenforradalom napjaiból valók. (Egyes hallgatók, budapesti diákok, megyei forradalmi bizottság röpcédulái).”³⁵

Ebből is látható: a házkutatás során a rendőrség által lefoglalt dokumentumok másolatát a nyomozószervek megküldték a képző igazgatójának, s vélhetően a városi tanács VB-nek is, és ki is hallgattak képzős diákokat (pl. Baráth Endrét, Bándi Erzsébetet, Mihalik Erzsébetet). E kihallgatások nyomán az igazgató úr s a tanári kar fegyelmi bizottsága foglalkozhatott az érintettek ügyével, de egyikük esetében sem gondoltak súlyosabb (a Rendtartás szerint V–VII. fokú) büntetésre, ezért akkor még nem készíthettek ezekről a meghallgatásokról jegyzőkönyvet.³⁶ Ilyenek nem is állnak rendelkezésünkre. Arra, hogy mégis készültek a képzőben fegyelmi javaslatok, a jászberényi Városi Tanács VB 1957. április 5-i határozatából tudhatunk:

„78/1957. Vb. sz. Határozat

Tárgyalta a Végrehajtó Bizottság a Tanítóképző tanulói közül azoknak az ügyét, akik az ellenforradalmi események alatt magatartásukkal az ellenforradalom mellé álltak.

Ennek során Bándi Erzsébet IV. oszt., Baráth Endre IV. oszt., Kalla József IV. oszt., Klinkó György IV. oszt., Szabó János IV. oszt., Szabó Antal IV. oszt. tanulóknak a Tanítóképzőből való kizárását javasolja úgy, hogy bizonyítványokba vezessék be, hogy az ország összes középiskolaiból ki vannak zárva, illetve felvételt nem nyerhetnek.

Szigorú írásbeli megrovásra javasolja a VB a fegyelmi bizottsággal egyetértve: Mihalik Erzsébet IV. oszt., Sándor György IV. oszt., Szabó Béla IV. oszt. tanulókat azzal, hogy későbbi magatartásukkal, ha nem felelnek meg a követelményeknek, akkor ugyancsak végleges kizárásukra teszünk javaslatot.”³⁷

Határozatukat tudatták a Megyei Tanács VB Művelődési Osztályával és a tanítóképző igazgatójával. Utóbb kiderült, hogy a képzős második Adorján Gizellát tévedésből a gimnazistákról hozott 77/1957. sz. határozatban szerepeltették. Így a város vezetői 6 tanuló kizárását (VII. fokú büntetés) és 4 tanuló szigorú megrovását (IV. fokú büntetés) javasoltak. A későbbiekben úgy tűnik, hogy a VB valamelyest félreérthette a fegyelmi bizottság szándékát, hiszen ők többek esetében csak enyhébb szankcióra tettek javaslatot.

Vizsgálat, kihallgatások

Jászberény méretéből adódóan akkoriban a helybeliek még viszonylag jól ismerték egymást, s kevésbé maradhattak titokban a városban történt letartóztatások, megverések, a szolnoki börtönbe hurcolások, fegyelmi eljárások, elbocsátások stb. A képzősökkel is foglalkozó MSZMP Intéző Bizottsági ülésen 1957. február 8-án Kapus Ferencné szemrehányóan szövé is tette, hogy „megnőtt a liberalizmus, a párt ügyét még most is sok esetben az utcán tárgyalják, előfordul, hogy amit bizalmasan tárgyalunk, azt már másnap az utcán tárgyalják” (Sebők, 2017. 105.). Nem tudhatjuk, hogy az ott az értelmiséggel kapcsolatos súlyos fenyegetésekből és a Bándi Erzsébettel kapcsolatosan elhangzottakból

mi juthatott a képzős pedagógusok tudomására. Utóbbi valószínűbb, hiszen a kilátásba helyezett „kivágáshoz” az intézet közreműködésére is szükség volt.

Arról, hogy fokozatosan fenyegetőbbé válik a párt és a Kádár-kormány – karhatalmi szervek, szovjet közreműködéssel³⁸ történt – fellépése, bizonyára tudtak, hiszen a *Tisza-vidék* február 16-i számában jelent meg az *Igazságot Császtvay Istvánnak* című cikk, majd egy hétre rá egy beszámoló a jászberényi Lehel Moziban tartott pártnapról:

„A hozzászólásokat is sokszor szakította félbe taps »úgy van!« »helyes!«, »börtönbe velük!« és más közbeszólások”

– írták, majd néhány, ott hangsúlyosan felmerült témát ismertettek:

„Az októberi eseményeket forradalomnak, vagy ellenforradalomnak nevezzük-e? Ez volt az első kérdés, – amellyel az előadó Némethi elvtárs – és több hozzászóló foglalkozott. Igen, ellenforradalom volt kezdettől fogva, mondták s az elvi megállapítás mellé sok-sok tényt sorakoztattak fel. [...] A hozzászólásokban ismételtén visszatért az értelmiség kérdése, főleg a pedagógusok magatartásával foglalkoztak sokat. Csömör elvtárs helytelenítette, hogy Jóború miniszterhelyettes a pedagógusok egésze mellett kiállt. Mások hozzátették: »A tanítók hallgatólág túriuk a gyerekek presszionálását. Pedig nem a gyerekek szervezik a heccelődéseket, nem a gyerekek találták ki azt a szólás-mondást, hogy »ne túriútek magatok között, mert nem jár hittanra.« Komoly gondolatokat ébresztettek fel az emberben dr. Papp Mihály elvtárs szavai. Szerinte a történelem igazolta azt az elvi megállapítást, mely szerint az értelmiség ingadozó réteg. »De az októberi események ideje alatt sem ingott meg minden értelmiségi.« Akik a munkájukat élethivatás szempontjából választották, s nem csupán a megélhetés miatt lettek orvosok, pedagógusok, azok megtalálták számításaikat a népi demokráciában”

– olvashatták a képző pedagógusai (V. E., 1957. 02. 26.).

A *Népszabadság* 1957. február 24-i számának vezércikkéből tudhattak a munkásörség megalakulásáról:

„Most állandó fegyveres készenlétre, rendszerünk és közrendünk szilárd védelmezésére fognak fegyvert a munkások, parasztok, hogy szükség esetén kemény ököl-lel³⁹ fogadják az ellenforradalmi kísérletet, a rendbontást.” (A munkáshatalom..., 1957. 02. 24.)

Rövidesen értesültek Bándi Erzsébet „közbiztonsági őrizetbevételéről”, majd a kollégiumi házkutatásról, s egyes diákjaik rendőrségi, tanácskihallgatásáról is.

Emellett előttük volt a tanítóképzők felsőfokúvá történő átalakításának terve, melyben egyelőre még igencsak kérdésesnek látszott a jászberényi képző sorsa, léte, felsőfokúvá válása. Abból nyilvánvaló lehetett: a kb. harmadannyi intézményben kevesebb tanárra lesz szükség. Már 1956 nyarától nyilvános volt, hogy a válogatásnál a magasabb szakmai követelmények mellett hangsúlyos lesz a politikai-világnézeti alkalmasság igazolása is. Különösen az igazgatók esetében.⁴⁰

A pedagóguspályán maradás (odakerülés) feltétele lett a Kádár-kormányhoz való formális lojalitás, a köznyelvben forradalomnak nevezett események ellenforradalomként minősítésének elfogadása. Párt- és állami intencióra az októberi-novemberi eseményekben magukat exponáló diákok valamelyes számonkérése – a helyi rendőrség politikai osztályának szoros ellenőrzése mellett – elkerülhetetlenné vált. Előbb házon belüli dorgálásokkal, enyhébb fegyelmiakkal próbálkoztak, melyek az érintett diákok számára is

jelezték a megváltozott status quo tudomásulvételének elkerülhetetlenségét, de egyikük pályáját sem veszélyeztették volna. Ez a kísérletük látványosan elbukott a BM politikai osztályának javaslatára 1957. április 5-én sokkal súlyosabb retorziót követelő helyi tanácsi VB-határozattal.

Abban 6 tanuló kizárását követelték, mely fegyelmi fokozathoz már formálisan szabályozott, jegyzőkönyvekkel dokumentált fegyelmi bizottsági eljárásra, kihallgatásokra volt szükség, melyeket április 17–24. között folytattak le. A jegyzőkönyvekből a kihallgatók – elsősorban Andrási Béla – azon kettős törekvése rajzolódott ki, hogy a történetek jóindulatú kontextusban értelmezése mellett így vagy úgy kimondassák az érintettekkel, hogy ma már másként látják a hatalom által átminősített eseményeket. Elhatárolódnak akkori fellépésüktől, írásaiktól, s hajlandók az „események ellenforradalomra fejlődése” tézisének elfogadására.

A különböző variációkban szinte minden kihallgatáson előfordult, írásban rögzített párbeszéd példaként Baráth Endre 1957. április 18-i kihallgatásának jegyzőkönyvében olvashatjuk:

„Igazgató: Így az idő távolából azonosítod-e magad azokkal a megjegyzésekkel, amelyeket a naplódban e napok eseményeivel kapcsolatban írtál?

Baráth: Nem.

Igazgató: Milyen körülmények és hatások indítottak téged annakidején ezekre a megjegyzésekre a megtételére és leírására?

Baráth: Az általános anarchikus állapot, a kósza hírek, az újság és a rádió híradásai hatottak rám olyan mértékben, hogy az eseményekben eligazodni és tisztán látni végképp nem tudtam.

Igazgató: Azóta eltelt idő alatt kitisztult-e benned végképp ezeknek a napoknak, s az egész mozgalomnak a jellege?

Baráth: Édesanyám és testvéreim, akik párttagok, már az otthon töltött novemberi napokban felvilágosítottak ezeknek az eseményeknek a jellegét illetően.

Igazgató: Most mit látsz tisztán, forradalom, vagy ellenforradalom volt?⁴¹

Baráth: Tisztán látom, hogy a 23-án indult békés tüntetés különböző okok következtében ellenforradalomra fajult, amelynek célkitűzéseivel magam semmiképpen sem azonosítanám.

Igazgató: Ez a te meggyőződésed?

Baráth: Igen, meggyőződésem.”⁴²

Ezzel a – bizonyára számukra is kínos, a szereplők pedagóguspályán való további létezéséhez/odakerüléséhez elkerülhetetlennek vélt – eljárással, a felső hatóságokhoz küldendő jegyzőkönyv számára előadott kölcsönös szerepjátékkal az igazgató és a kihallgató pedagógusok saját lojalitásuk bizonyítása mellett a tanácsi elvárásoknál jóval enyhébb ítéleteik legitimitását is bizonyítani próbálták. Hangsúlyozták: diákjaik csak jó szándékkal megtévedtek, de a mérsékelt büntetés nyújtotta továbbtanulási lehetőséggel hasznos pedagógusaivá/értelmiségévé válnak az országnak.

Fegyelmi tárgyalás a képzőben

Andrasi Béla és Kiss József osztályfőnök, valamint kollégáik túlnyomó többségének ilyen törekvése körvonalazódott a tantestület 1957. április 29-i ülésén, melyen Beszteri Mihály, a városi tanács VB elnökhelyettese és Várszegi Márton, a megyei tanács VB művelődésügyi osztályának középiskolai előadója is aktív szerepet vállalt.⁴³

Andrási Béla ismertette a városi tanács VB fentiekben idézett április 5-i határozatát, bemutatta a BM által a kollégiumi házkutatás nyomán betekintésre átadott dokumentumokat, és a fegyelmi bizottság nevében néhány alapvető szempontot ajánlott a tantestület figyelmébe.

A Rendtartás 4. és 9. pontjaira hivatkozva hangsúlyozta, hogy „a szocialista pedagógia” elveinek megfelelően „A büntetést nevelői tapintattal, a tanuló egyéniségének és körülményeinek mérlegelésével kell megállapítani, és ügyelni kell arra, hogy egyben a többi tanulóra is nevelő hatással legyen.” A tanácsi határozatban hat tanulóval kapcsolatban követelt VII. fokozatú büntetésre vonatkozóan idézte: „A VII. fokú fegyelmi büntetésre akkor kerül sor, ha a tanuló tudatosan a népi demokráciával szemben álló magatartást tanúsít...” (Rendtartás..., 1955)

Majd hozzátette: A bizottságnak az a véleménye, hogy

„a fegyelmi eljárás alá vont tanulók esetében semmiképpen sem beszélhetünk a népi demokráciával való tudatos szembenállásról, vagy arról, hogy ezek a 16-17-18 éves növendékek tudatosan restaurációs törekvések szolgálatába szegődtek volna. Bándi Erzsébet kivételével, aki anyai ágon kulákszármazású, nemcsak osztályhelyzetük tiltakozik az ellen a felvetés ellen, hanem rendelkezésünkre álló velük kapcsolatos tények sem támasztják alá ezt a feltevést.”

A tanácsnál jóval enyhébb javaslataik legitimitásának alátámasztására magasabb hatalmi szerv iránymutatására: az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának az ifjúság nevelésének néhány kérdéséről és a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakításáról szóló határozatára hivatkozott, s idézett belőle:

„A magyar ifjúság jelentős része jóhiszeműen, a hibák kijavításáért lépett fel október 23-án, mégis, akarata ellenére, már a tüntetés első pillanatától kezdve valójában az ellenforradalmárok céljait segítette elő. Az ifjúságnak az a része tehát, amely ily módon az ellenforradalom oldalán ment harcba, súlyos hibát követett el a dolgozó nép, a magyar haza, a magyar ifjúság jelene és jövője ellen. Tévedése súlyos következményekkel járt. A párt és minden magyar hazafi fontos feladata, hogy a megtévesztett fiatalokat felvilágosítsa az októberi események valóságos jellegéről.” (Vass, 1964. 41.)

Kállai Gyula művelődésügyi miniszter hasonló tartalmú nyilatkozatára is utalt: „mindenkor tegyenek éles különbséget megtévesztettek és megtévesztők között” (Kállai..., 1957).

A bizottság nevében Andrási Béla hozzátette:

„A párthatározat tehát világosan megtévesztett fiatalokról és azok felvilágosításáról beszél. Szocialista társadalmunk ügyét féltő lelkiismeretünk és felelősségünk teljes tudatában kijelenthetjük, hogy az eskü letételéig fegyveres őrszolgálat teljesítéséig eljutó tanulóink esetében sem beszélhetünk másról, mint megtévedt, megtévesztett fiatalokról, akiknek cselekedeteiben a népi demokrácia, a néphatalom megdöntésére irányuló tudatos tevékenységről aligha lehet szó.

Ha ezekben a napokban a felnőttek sem látták tisztán az események jellegét, hogyan lehetne ezt a tisztánlátást megkövetelni ezektől a fiatal fiúktól és lányoktól, akikben tökéletes zűrzavart támasztott a sajtó, a hazai és külföldi rádió, a Nagy Imre-féle kormány utasításai és nem utolsósorban azok a proklamációk és követelések, amelyeket, mint a város hivatalos és tömegszervezete követeléseit már az első napokban a gyűléseken felolvastak és a városi hangos bemondó is állandóan közvetített.

A bizottságnak az a véleménye, hogy valamennyiük lelki beállítódására, szándékára jellemző az, amit kihallgatása során Adorján Gizella II. o. tanuló [...] következőképpen fogalmazott meg: »Mi akkor nem akartuk azt, hogy valami más legyen vagy másképp legyen, csak azt akartuk, hogy ami van az jobb legyen«.

A fentiek rögzítésével távolról sem az a célunk, hogy ezeket a tanulókat felmentjük magatartásuk és tetteik következményei alól. Súlyosan elítéljük azt, hogy többen megszegtek a még október 27-én tölem kapott utasítást is, amelyben arra kértem őket, hogy menjenek haza és semmiben se vegyenek részt. Megszepték a Rendtartás rendelkezéseit is, amely szerint a tanulók az igazgató engedélye nélkül semmilyen egyesületnek nem lehetnek tagjai. Kétségtelen az is, hogy tevékenységükkel, bár szándékuk és akaratuk ellenére, az ellenforradalom célkitűzéseit segítették elő.

Nyilvánvaló azonban az is, hogy az ifjúság magatartásának megítélése országosan a párthatározat szellemében történik. Ezt az a tény is igazolja, hogy az ellenforradalom óta megjelent 7 hivatalos lap nem tartalmaz egyetlen, az ország összes középiskolájából való kizárásról szóló határozatot, ill. miniszteri rendeletet sem. Az pedig, hogy az ország összes középiskolai tanulói közül a mi növendékeink magatartása lenne a legsúlyosabban megítélendő, szinte lehetetlen. A történelmi hűség és igazság kedvéért meg kell jegyezni azt is, hogy legjobb tudomásom szerint nincsen a 26 tagú testületnek olyan tagja, aki részt vett volna az ellenforradalmi eseményekben. Ilyen eljárás senki ellen nem indult. A tanulókra tehát egyedül csak a fentebb említett tényezők hathattak, és ilyen módon a testület az ismertetett szempontok figyelembevételével tiszta lelkiismerete és felelőssége tudatában hozhatja meg döntését.”

A tantestület jóváhagyta e szempontokat. A vita során a Baráth Endrére vonatkozó tanácsi VII. fokozatú büntetés helyett II. fokozatra vonatkozó javaslat elhangzásakor a megyét képviselő Várszegi Márton feltette a kérdést, hogy miért ilyen nagy a különbség a kettő között, és a városi tanács elnökhelyettesét kérte további felvilágosításra.

Beszteri Mihály közölte: „ez a döntés nem az ő döntése, hanem a VB. döntése, amelyen neki nem áll módjában és jogában változtatni”. Kijelentette, hogy „a fiúk ügyét ők nem vizsgálták, hanem a Politikai Osztály átirata alapján hozták meg határozatukat, ill. javaslatukat. [...] Szerinte a két javaslat közötti különbség abból adódik, hogy a Rendtartás az ellenforradalmi eseményeket megelőzően készült, viszont a Városi VB az ellenforradalmi események tapasztalatain okulva hozta meg javaslatát. Voltak olyan fiatal emberek [...] akik behatoltak a VB elnök és elnökhelyettes lakásába, továbbá voltak olyan lányok, akik a tanács titkárát fegyverükkel visszafordulásra kényszerítették.” Hozzáfűzte azonban: „nincs tudomása arról, hogy ezek tanítóképzős növendékek lettek volna”. Ugyanakkor hangsúlyozta: „a jászberényi ifjúság szerepének megítélésében ezek a körülmények is közrejátszanak. A BM Politikai Osztálya pillanatnyilag sem velük, sem másokkal nem közli és nem is közölheti nyomozásának minden részletét.”

Így a városi tanács elnökhelyettese akaratlanul megvilágította határozatuk két gyenge pontját: 1. A BM politikai osztályának javaslatát minden további vizsgálat és bizonyíték nélkül magukévá tették, politikai indíttatásból s az október végi napokban történt hivatalukból történő eltávolításuk miatti sértettségből. 2. Elhatározásuk során nem vizsgálták, hogy az őket a fiatalok részéről ért „sérelemben” a képzősöknek bármi szerepe volt-e.

Ezért Várszegi Márton joggal konstata, hogy „a testület nehezen tud megnyugtató és igazságos döntést hozni, ha a nyomozó hatóság valamennyi adatot nem bocsátott rendelkezésükre. A testület nem tud arra az álláspontra helyezkedni, hogy kellő alátámasztás nélkül egyszerűen elfogadjon a VB és a nyomozó hatóság javaslatát, hiszen a testület felelős azért, hogy milyen határozatot hoz. Akkor tud csak a testület ítéletet hozni, ha minden tény mérlegelhet.”

Mire András Béla közölte:

„Tudomásom szerint Bándi Erzsébetet a BM Politikai Osztályán kihallgatták, Kalla Józsefet azonban a nyomozó szervek részéről eddig senki sem hallgatta ki, akit pedig ugyancsak az ország összes középiskolaiból való kizárásra javasoltak. Bándi Erzsébet és Kalla József, valamint feltehetőleg a többiek is a házkutatás alkalmával talált napló és az abban szereplő inkriminálható adatok, feljegyzések és megjegyzések miatt kerültek ilyen megítélés alá. [...] Miután én a tanács határozatát megkaptam, elmentem Faragó százados elvtárshoz, aki a BM Politikai Osztályának vezetője és vele beszélgettem a tanulók magatartásával kapcsolatosan. A százados elvtárs teljes mértékig akceptálta azokat a szempontokat, amelyeket én itt a párt-határozatot is idézve ismertettem. Határozottan kijelentette azt, hogy tudatosságról csak abban az esetben lehet beszélni, ha a fiatalokat kimutathatóan restaurációs szándékok vezették az eseményekbe való bekapcsolódásukat illetően. Márpedig ezeknek a tanulónak esetében [...] ilyen természetű szándékokat kihámozni nem lehet. Ő a maga részéről elállt attól, hogy ezeket a fiátanulókat az ország összes középiskolaiból kizárjuk. Ezt ismételte meg néhány nap múlva Schuk Lajos gimnáziumi igazgató kartárs jelenlétében Jambrik főhadnagy [...], akitől a rendelkezésünkre bocsájtott anyagot is kaptam. Ez volt tehát a BM Politikai Osztálya illetékesének álláspontja néhány nappal azután, miután a Végrehajtó Bizottságnak az elnökhelyettes elvtárs által is említett átiratot megküldték.”

Hangsúlyozta:

„ezek a tanulók még nem kész, kialakult, lezárt jellemek. Meggyőződése, hogy nem tudatos, szándékos, a néphatalom megdöntésére szervezkedő ellenforradalmárokról, hanem megtévesztett fiatalokról van szó. [...] [M]iniszteri hozzájárulás szükséges a VII. fokú fegyelmi büntetés alkalmazásához. Miniszteri döntést igényel, mert két vélemény áll szemben. Az egyik a városi tanács VB. írásban rögzített és hozzánk megküldött határozata, a másik a mi most kibontakozó határozatunk, amely a rendelkezésünkre bocsájtott adatok alapján formálódik, a mi belátásunk, lelkiismeretünk [szerint], [...] az idézett párt-határozat figyelembevételével.”

A vizsgált tanulók kapcsán az október 27. és november 4. közötti magatartásuk mellett mérlegelték az érintettek szociális helyzetét, addigi tanulmányi eredményüket s a november 4. utáni magatartásukat is.

A budapesti élményeit naplóban rögzítő Baráth Endréről és vele utazó társairól András Béla megjegyezte: „ezek a fiúk általában egy közös dologban hibáztathatóak, mégpedig abban, hogy Budapesten, az Agrártudományi Egyetemen 1-2 alkalommal fegyveres őrseget álltak.” Magáért a fővárosba utazásért nem marasztalhatók el, hiszen a városi forradalmi bizottság küldöttségével utaztak Budapestre. Abban hibáztathatók, hogy csak november 2-án tértek vissza.

„Naplójának egyes kijelentései a friss benyomások hatása alatt születtek és az akkori idők zűrzavaros, lázas hangulatával magyarázhatók. Naplóját senkinek sem mutatta, arról csak Kalla tudott, nem is volt és nem is lehetett ezzel semmi szándéka, hiszen akkor tovább vezette volna és másnak is megmutatta volna. Osztályhelyzete, családi körülményei, testvéreinek ma is betöltött funkciója⁴⁴ teljesen kizárta teszi, hogy tudatosságról, szándékosságról beszélhetnénk vele kapcsolatban is. Ez volt a véleménye a megyei KISZ szervező titkárnak, Takács elvtársnak is, aki – noha tudomása volt a vele kapcsolatos eljárásról – őt bízta meg az intézeti

KISZ alapszervezet megszervezésével, amely iskolánkban elsőnek alakult meg és 61 tagot számlál.”⁴⁵ (Gergely, 2008. 18–26.)

Ezért a II. fokú fegyelmi büntetésre (igazgatói intézésre) vonatkozó javaslatot a tantestület elfogadta.

Ugyanezt határozták Kalla Józseffel kapcsolatban is, mondván:

„ügye teljesen azonos Baráthéval, azzal a különbséggel, hogy ő csak részt vett a napló szerkesztésében, de magát a naplót Baráth írta. Ő is önkényesen hosszabbította meg a pesti tartózkodás idejét, és az egyetemen ő is örséget állt.”

Nyomatékosan mérlegelték a négy év alatt egy napot sem mulasztó, jó tanuló, szorgalmas Szabó ikrek: Antal és János családi helyzetét. Kiss József osztályfőnök Antal kapcsán adott leírása szerint:

„Jászberényi munkáscsalád gyermeke, édesapja Bicskén, Tatabányán dolgozott, majd katonának hurcolták és a Donnál eltűnt, azóta semmi értesítés nincs felőle. Hat testvérével és özvegy édesanyjával együtt félárván maradt a család embertelen nélkülözések és szegénység között. A rengeteg költözködés, a nyomorúság, pincelakás és a kevés hadisegély betegre fárasztotta édesanyjukat, és ilyen sorban nevelkedett a hat testvér az elmúlt 12 év alatt. Nővére most gyakorló éves tanítónő, ő segíti a családot ki fizetéséből. Ikertestvérével együtt – aki évfolyamtársa a tanítóképzőben – kiskoruktól fogva állandóan az iskolai szünidőben a legnehezebb fizikai munkát végzik napszámban. »Voltam pásztor, vízhordó, juhász, béres, köműves, kubikos, útkészítő, vagonrakodó, szállító munkás« – írja egyikük egy életrajzi töredékben. Többi testvérei kisebbek: villanyszerelő tanuló, lakatos tanuló és általános iskola VII. osztályos tanuló. Egy ilyen tragikus sorsú munkáscsalád élete a maga kemény éhségsgizorával egyfelől becsületes, másfelől rendkívül érzékeny és mindenre figyelő és elégedetlenkedő jellemeket kovácsolt az évek során.”

„Naplójának egyes kijelentései a friss benyomások hatása alatt születtek és az akkori idők zűrzavaros, lázas hangulatával magyarázhatók. Naplóját senkinek sem mutatta, arról csak Kalla tudott, nem is volt és nem is lehetett ezzel semmi szándéka, hiszen akkor tovább vezette volna és másnak is megmutatta volna. Osztályhelyzete, családi körülményei, testvéreinek ma is betöltött funkciója teljesen kizárta teszi, hogy tudatosságról, szándékosságról beszélhetnénk vele kapcsolatban is. Ez volt a véleménye a megyei KISZ szervező titkárának, Takács elvtársnak is, aki – noha tudomása volt a vele kapcsolatos eljárásról – őt bízta meg az intézeti KISZ alapszervezet megszervezésével, amely iskolánkban elsőnek alakult meg és 61 tagot számlál.”

Így látta őket Andrási Béla is: „úgy ismertük meg ezeket a gyerekeket, mint olyanokat, akiket az élet megtanított arra, hogy egyedül csak a becsületes, szorgalmas nyílt jellemmel lehet érvényesülni. Ezek talán az egész negyedik osztályban a legbecsületesebb gyerekek.” Jánosnak III., Antalnak II. fokú büntetést javasolt, mondván: ő „előbb látott tisztán, hamarabb nyugodott meg, mint ikertestvére. Nála sem röpcédulákat, sem egyéb

feljegyzéseket nem talált a vizsgálat. Fegyveres őrségben nem vett részt.⁴⁶ Ő is fegyverszállításban vett részt.” A hozzászóló tanárok csatlakoztak e megítéléshez.

II. fokú büntetést tartottak méltányosnak az általában elégséges, közepes rendű, igazán csak a történelem és az irodalom iránt érdeklődő, bejáró, iskolai feladatait illetően gyakran feledékeny Sándor György esetében is. András Béla őt „minden lében kanál” tanulóként jellemezte, „amit az is bizonyít, hogy ő, mint olyan utazott fel Budapestre, akit senki sem küldött. Épp bejött Alattyánból megnézni, hogy van-e tanítás. Láta, hogy társai autóra szállnak és gondolkodás nélkül ő is felkapaszkodott. Olyan természetű fiú, aki mindenütt ott akar lenni, ahol valamit látni lehet.”

Az ingadozó szorgalmú, közepes rendű, egy ízben javítóvizsgát tett, labdarúgónak készülő, tanulmányaiban kissé „laza” Klinkó György kevésbé nyerte el tanárai bizalmát. Osztályfőnöke szerint

„az elmúlt évben még minden félévben voltak kisebb fegyelmi vétségei. Ezek kötelességmulasztásból, rendetlenkedésből, engedély nélküli labdarúgásból és közszereplésből adódtak. Mindehhez hozzájárult az is, hogy mint kint lakó és a Vasas Aprítógépgyár sportkörében működő tag, »jól értesült« friss híreivel szeretett volna tetszelegni osztálytársai előtt. Állítólag ő is tagja volt októberben a városi ideiglenes diákbizottságnak. Az ezzel kapcsolatos tevékenységéről a városi tanácsnál jegyzőkönyv készült. Szülei tudtával október 31-én ő is Budapestre utazott s onnan november 2-án tért haza. Állítása szerint őt diáktársával együtt néhány órás fegyveres őrséget adott az Agrártudományi Egyetemen, de fegyverét nem használta. Az ellenforradalom ideje alatti magatartását szégyelli és megbánta.”

András Béla szerint

„Klinkó György arra hivatkozik, hogy volt osztálytársainak hatására iratkozott be az Ifjúsági Szövetségbe, bár Klinkót úgy ismerjük, hogy nincs szüksége komolyabb biztatásra, ha az iskola rendszabályait meg lehet sérteni. Spontán belépőnek számítható, az esküt letette, bár fegyveres őrségben nem vett részt, de még novemberben is érezhető volt hányaveti magatartásán a megzavarodottság. A fegyelmi bizottság III. fokú büntetésre javasolja.

Kiss József osztályfőnök megjegyzi, hogy Klinkó György már az októberi eseményeket követően is részesült igazgatói intésben az egyik tanárnővel kapcsolatosan tanúsított tiszteletlen magatartása miatt. Egyébként ő volt az is, aki még november végén is tartotta a kapcsolatot a gyári fiatalokkal, hozta jól értesült híreit.”

Majd a városi tanács VB. elnökhelyettese közölte: Klinkót

„ők is kihallgatták. Ott is elmondta a tanuló, hogy november 3-án belépett az Ifjúsági Szövetségbe, fegyvertartási engedélyt kapott, de nem tudta megmondani, hogy kitől és azt sem, hogy ki írta alá. [...] Tanítóképzős tanulóról nem tudja feltételezni, hogy ne nézte volna meg az igazolványának aláírását, vagy ne tudta volna azt elolvasni. Klinkó György tehát hazudott. Ugyancsak hazudott akkor is, amikor nem vallotta be, hogy a járás területén teherautóval volt kinn október 27-én több diáktársával együtt. Ezért [...] helyesnek tartaná, ha súlyosabb fegyelmi büntetésben részesülne.”

„Miután az anyagot Baszter Mihály kiegészítette és ezek a tények terhelő körülmények”, András Béla IV. fokúra⁴⁷ változtatta javaslatát, amit egyhangúan elfogadtak.

Az általában jó, egyszer jeles rendű, MSZMP-tag apával és bátytal bírónak, a tanévben intésben és rovásban részesült Szabó Bélának a fegyelmi vizsgálat alóli felmentését javasolta az igazgató:

„nem vett részt a forradalmi eseményekben.⁴⁸ A vizsgálat tárgyát azok a levelek képezték, amelyeket a házkutatás során nála találtak. Ezek között a levelek között csak az ismertetett levélfogalmazvány volt az, amelyet Szabó Béla írt, a többi levél külföldre távozott barátjától származik. Ezekből a levelekből sem tűnik ki, hogy Szabó Béla az ellenforradalmi eseményekben részt vett volna. Felolvasott [disszidált barátja hazatérését szorgalmazó] levélmásolatát a fegyelmi bizottság pozitívan értékeli.”

Ezt követően áttértek a leánytanulók magatartásának áttekintésére. Elsőként a városi fórumokon már „elhíresült” Bándi Erzsébet magatartásának értékelésével foglalkoztak.

Tóth Gyula osztályfőnök így jellemezte őt s családját:

„Édesapja Bándi József általános iskolai felsőosztályú nevelő, aki Lőrincskán teljesít szolgálatot, családjához hetenként jár haza [...] 1945 előtt is nevelő volt, s a jászberényi községi polgári fiúiskola igazgatójaként működött. A tanuló édesanyjának szülei jómódú földbirtokosok voltak. Az édesanyja jelenleg háztartásbeli [...] A szülőknek [...] egy lakóházuk van. Édesapja pedagógus szakszervezeti tag. Bándi Erzsébet magatartása ellen iskolai vonalon a folyó iskolai évben panasz nem merült fel [...] Az októberi események során az ifjúsági szövetségnek tagja lett, s az intézeti ifjúság által ideiglenesen megalakított Magyar Diákok Nemzeti Szövetségének vezetőségi tagja volt. Az októberi események során tanúsított magatartását államrendészeti szervek, valamint a Városi Tanács VB-a tette vizsgálat tárgyává. [...] Többször ki is hallgatták. Bándi Erzsébet csendes, zárkózott természetű növendék [...] Tanulmányi téren a jórendű tanulók közé tartozik [...] A III. ellenőrző értekezlet alkalmával rovást, intést nem kapott.”

Majd András Béla összegezte a bizottság megállapításait:

„megszegte az iskola rendelkezéseit, a Rendtartás előírásait. A Forradalmi Ifjúsági Szövetségbe való belépésével kapcsolatban a teljes önkéntesség ténye megállapítható, [...] esküt is tett. Vallomása szerint fegyveres őrszolgálatot nem teljesített és fegyvere sem volt. November 4-én otthon tartózkodott, melyet két tanú vallomásaiban megerősített. Március 15-ét megelőzően egy hétig biztonszági őrizetben volt. [...] Az elmúlt hetekben a minisztérium és a Megyei Művelődésügyi Osztály képviselői vizsgálatot folytattak az ideiglenes Diákbizottság által december 1-jén a minisztériumba eljuttatott felterjesztés ügyében. Annak ellenére, hogy a vizsgálatot végző kartársak közölték vele, hogy ezzel kapcsolatban semmilyen bántódása nem lesz, mégis hazudott, letagadta azt, hogy a felterjesztést náluk gépelték. Mindezek alapján őt IV. fokú fegyelmi büntetésre javasolja a fegyelmi bizottság azzal, hogy képesítő vizsgára való bocsájtását az elkövetkező időben tanúsítandó magatartásától teszi függővé.”

Kopácsy Béla tanulmányi vezető jelezte: a városi tanácsházán a március 15-ét előkészítő értekezleten

„az a vád érte a tanítóképzőt, hogy nálunk az intézetben fegyveres kiképzés folyt az október végi napokban. [...] Felemlítették azt is, hogy többen a növendékek

közül fegyveresen vettek részt az ellenforradalomban. Egyetlen név merült csak fel [...] Bándi Erzsébet neve [...] A kivizsgálási anyagban nem szerepel az, hogy [...] fegyvert viselt volna, a kihallgatottak sem tettek ilyen kijelentést. Szeretné, ha ezzel [...] kapcsolatban mindazok, akik [...] többet tudnak Bándi Erzsébet magatartását illetően [...], megtennék észrevételüket.”

Erre András Béla megjegyezte:

„ha utólagosan újabb tények merülnek fel Bándi Erzsébettel kapcsolatban, természetesen a legsúlyosabb következményekkel jár ez részére. A fegyelmi bizottság csak konkrét, igazolt tényeket vehet alapul, ha megnyugtató ítéletet akar mondani. Egyébként ő maga is feltette a kihallgatás során Bándi Erzsébetnek ezt a kérdést. Azt is megkérdezte, hogy a párt- és a kormány vezetőivel kapcsolatosan tett-e kompromittáló kijelentéseket, amire Bándi nemmel felelt. Ha tehát újabb tények merülnek fel vele kapcsolatban, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy hazudott, illetve eltitkolt bizonyos dolgokat. Ebben az esetben nem tehet képesítő vizsgát.”

Várszegi Márton arra hívta fel a testület figyelmét, hogy

„az előbb tárgyalt tanulók esetében valóban az osztályhelyzet szinte kizárja azt a lehetőséget, hogy a tanulók tudatosan és szándékosan a népi demokratikus rend megdöntése érdekében kapcsolódtak be az eseményekbe. Ugyanakkor Bándi Erzsébet, aki anyai ágon vagyonos családból származik, leány létére is bekapcsolódott az eseményekbe, más mértékkel mérendő. Meggondolandónak tartja, hogy nem lenne e helyesebb, ha V. fokú büntetésben⁴⁹ részesülne és ennek az iskolának tanulói közül eltávolítanák.”

Az igazgató részben egyetértett Várszegi véleményével abban, hogy „az osztályhelyzetet és a szándékot is figyelembe kell venni”. Ám úgy vélte:

„a tanulónak más iskolába való átlépése csak 1-2 hónapra terjedő új környezetet jelent, ott nevelői e rövid idő alatt meg se tudják ismerni, másrészt kiesik a mi testületünknek éberén figyelő köréből. Ez a testület a legkisebb gyanús magatartás alapján is tudja már, hogy mi a teendője, míg az új környezetben esetleg észrevétlenül marad, leképesítözik. A jelenleg rendelkezésünkre álló tényanyag azonban a bizottság véleménye szerint nem oly nagy, hogy az ország valamennyi iskolájából ki kellene zárni.”

Beszteri Mihály hozzátette, hogy állítólag „Bándi Erzsébet az utóbbi időben tett olyan kijelentést, amely szerint a városi VB akárhogyan is kapálódzik, őt nem tehetik ki az iskolából. Persze azt határozottan nem tudja állítani, hogy Bándi mondta-e vagy sem.”

Mire András Béla közölte: „ha ez tényként igazolódik, semmi akadálya annak, hogy ismét felvegyük a fegyelmi vizsgálatot Bándi Erzsébet ellen.” Majd megkérdezte: IV. vagy V. fokú fegyelmit támogat-e a többség? Két kivétellel a IV-re szavaztak azzal a megjegyzéssel, hogy képesítő vizsgára való bocsátását a tanuló további magatartásától teszik függővé.

A szintén negyedik Mihalik Erzsébetről osztályfőnöke közölte: párttag édesapja fűrőmester, édesanyja háztartásbeli.

„Iskolai magatartása ellen a folyó iskolai évben nem merült fel kifogás. Az októberi események során vezetőségi tagja volt a városi Forradalmi Ifjúsági Szövetségnek

és fegyveres őrszolgálatot látott el. Ez utóbbi magatartását az illetékes államrendészeti szervek, illetve a Városi Tanács VB tette vizsgálat tárgyává. Kint lakó, bejáró növendék. Kissé szertelen, eleven és könnyen befolyásolható tanuló. Tanulmányi téren nem eléggé kiegyensúlyozott, változékony szorgalommal tanul. A IV. osztályos félévi bizonyítványa közepes rendű. Jelenleg a III. negyedévi ellenőrző értekezleten matematikából rovást, zenéből intést kapott. Az év végére megvan a remény, hogy ezeket ki fogja tudni javítani. Szüleinek egy lakóházuk van.”

Majd András Béla összegezte az tudomásukra jutott tényeket:

„Mihalik Erzsébet [...], mint a járási könyvtár aktívja gyakran megfordult a könyvtárban. A Forradalmi Ifjúsági Szövetségbe való belépés gondolatát a könyvtár vezetője⁵⁰ vetette fel neki. A szövetség munkájában, amelynek székhelye éppen a járási könyvtár volt, főleg, mint adminisztrátor vette ki a részét. Vallomása szerint [a könyvtár előtt] egy alkalommal fegyveres őrszolgálatot is teljesített. Az esküt letette. November 4-én is adminisztrációs munkát végzett. Fegyvere nem volt. A lövöldözés idején a szovjet kintinban keresett menedéket, ahonnan este hazament. Szüleit félrevezette, az iskola rendelkezéseit megszegte. A VB is szigorú megrovásra javasolja. Az iskola fegyelmi bizottsága III. fokú fegyelmi büntetésre, igazgatói megrovásra javasolja.”

Mire Beszteri Mihály megjegyezte:

„jól ismeri a leányt, sőt édesapját is. Mihalik Erzsébetet maga is kihallgatta. Meltánylandónak tartja azt a körülményt, hogy a kihallgatottak közül ő volt a legőszintébb. Helyesen mondta a kihallgatás során, hogy szülei tudtak a könyvtárba való bejárásáról, de azt nem tudták, hogy mit csinál ott. Utólag ezért otthon a szüleitől komoly fenytésben részesült [...] A városi tanács VB is úgy fogja fel e tanuló ügyét, hogy befolyásolt, megtévesztett, akit elszédített az, hogy a Budapestről jött egyetemisták kezdtek neki udvarolni. A tanuló édesapja is helyt állt a nehéz időben, amikor a vasipari vállalatnál alig tudtak fizetni és igen sokan elmentek, a [...] munkahelyén maradt. Mihalik Erzsébet amikor őt a Városi Tanácsban kihallgatták, megbánta tettét és ígérte, hogy soha többé nem tesz ilyen meggondolatlan cselekedetet.”

Majd az igazgatói kérdésre a testület egyhangúlag III. fokú fegyelmi büntetés mellett foglalt állást.

Utolsóként a második Adorján Gizella ügyét tárgyalták. Osztályfőnöke, Edelényi Béláné ismertette:

„szülei pedagógusok. Heten vannak testvérek, valamennyi leány. Közülük négy pedagóguspályán működik, ill. arra készül. Adorján Gizella az ötödik gyermek. A hét testvér közül négyen iskoláskorúak. Édesapját, aki [...] iskolaigazgató, majd szakfelügyelő volt, aki az »oktatásügy kiváló dolgozója« kitüntetés is elnyerte, e tanévtől nyugdíjazták. E tanévtől veszítette el egyetemi hallgató nővére is jelentős ösztöndíját. A család nehéz anyagi körülmények közé került. A családi gondok átérzése nem vetette hátra, tanulmányi eredményét, [...] egyre több tárgyból emelkedik a legjobbak közé. Magatartása régebben bárdolatlanoknak hatott. Alaptermészete egyenes, szókimondó. Véleményét, különösen a serdülőket érintő kérdésekben osztálytársai helyeslik, elfogadják.”

A fegyelmi bizottság szerint:

„Adorján Gizella [...] virtusból, illetve sértett hiúságból lépett be a forradalmi ifjúsági szövetségbe, amelynek munkájában részt is vett. Tevékenysége részben adminisztrációs munkából, részben két alkalommal teljesített fegyveres őrszolgálatból állott. Klinkó vallomása alapján utólag szükségessé vált annak tisztázása, hogy Adorján valóban tett-e esküt. Utólag úgy emlékezett vissza, hogy a második őrséget a járásbíró előtt teljesítette, amikor az eskütétel történt, de továbbra is azt állította, hogy ő az esküt nem tette le. A vallomásában így jelentkező ellentmondással kapcsolatban arra hivatkozott, hogy a fél évvel ezelőtt történt eseményeket időben, napokra nem tudja pontosan rögzíteni. A VB őt is szigorú megrovásra javasolta.”

Az előbbi tanulóhoz hasonlóan őt is III. fokú fegyelmi büntetésre javasolták, amit egyhangúan jóvá is hagytak.

A hosszúra nyúlt értekezlet végén Andrási Béla jelezte:

„az ügy nem tekinthető véglegesen lezártnak. Két vélemény áll ugyanis egymással szemben: a VB hivatalos határozata és a testületnek birtokába juttatott, valamint a kihallgatások során feltáruló tények alapján hozott határozata. Végso soron a minisztériumnak kell döntenie ebben a kérdésben. Amennyiben határozatunk nem állja meg a helyét, azt a minisztériumban úgyis meg fogja változtatni. Kéri, hogy a jelenlévő elnökhelyettes tájékoztassa a Végrehajtó Bizottságot arról, hogy a testület két héten át fáradságot nem kímélve mindent megtett az igazság feltárása érdekében.”

Majd a tantestület és döntése védelmében diplomatikusan hozzátette: „Meg vagyok róla győződve, hogy a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságát is egyazon cél vezeti: szocialista jövőnk ügye és annak féltése.”⁵¹

Újabb városi VB határozat s a minisztérium vizsgálata, döntése

Andrasi Bélának már 1957. május 3-án a városi tanács újabb VB ülésén⁵² szembesülnie kellett azzal, hogy a városi vezetők koránt sincsenek meggyőződve arról, hogy őt és a helyi gimnázium igazgatóját az általa említett közös cél iránti törekvés vezeti. Az ülésen, melyen meghívottként részt vett a járási MSZMP Intéző Bizottságának, a városi ügyészségnek és a BM Politikai Osztályának képviselője is, napirend előtt tárgyaltak az április 5-i ülésen a diákok fegyelmi felelősségre vonásáról hozott határozatok végrehajtásáról.

Előbb Schuk Lajos gimnáziumi igazgatót hallgatták meg, aki közölte, hogy a VB által javasolt 7 fegyelmi eljárásból 3 diáknál a vizsgálatot sem tudták lefolytatni, a többieknél pedig I., II. és III. fokú intéseket tartottak méltányosnak.

„Ezek a büntetések így is megdöbbentőek lesznek az iskola életében, alkalmasak arra, hogy intő példál álljon a tanulók előtt. Ezeket a büntetéseket nevelő hatásúaknak szánták, mert megvannak győződve arról, hogy tudatlanságból, minden rosszsándék nélkül kerültek bele az eseményekbe.”

Mire a jelenlévők beszámolóját félbeszakítva kérdezték, hangsúlyozták:

„a gimnázium igazgatója köteles-e végrehajtani a VB határozatát? [...] [M]ilyen nevelést folytattak 12 év alatt, hogy a tanulók »köpdösték« a szovjet katonákat? Ezekkel a tanulókkal szemben nem lehetünk humanusak.”

Soós Pál VB elnök kijelentette: „ezek a tanulók nem maradhatnak az iskolában, amikor az üzemeket is megtisztítják az ellenforradalmároktól.”

Molnár [Antal] leszögezte, hogy „a BM politikai osztálya a továbbiakban is fenntartja véleményét⁵³ a korábbi javaslatával kapcsolatosan”.

Berkó [Sándor] a járási MSZMP Intéző Bizottság részéről elmondta, hogy

„amikor a VB tárgyalta a tanulók ügyét, [...] az a gondolat vezette, hogy mindazok, akik nem emellett a rendszer mellett állnak, azt nem védik, sőt ellene vannak, azok nyerjék el méltó büntetésüket. Nem ért [...] [egyet] azzal, hogy az igazgató védőangyalként áll ezek mellett a tanulók mellett.”

Majd újabb kérdést szegeztek az előadónak: „alaptalannak találja-e az igazgató a VB határozatát és mit gondol, ha végrehajtotta volna, kit terhelne a felelősség?”

Schuk Lajos felelősségük hangsúlyozásával közölte: „a tantestület nem tudja nyugodt lelkiismerettel végrehajtani a VB határozatát, nem is tudják végrehajtani, mert kizárásra csak a minisztérium jogosult.”

Mire Sass András követelte: „Ne a paragrafusokba kapaszkodjanak, hanem nézzék azt, hogy azok a 15-17 éves tanulók inkább tudva, mint tudatlanul, mit követtek el. Például hozza fel a Banda [Benda] leányt.”

Az ily módon megszólított Andrási Béla beszámolóját azzal kezdte, hogy ismertette a KISZ és az MSZMP határozatát az ifjúságra vonatkozóan. Hangoztatta, hogy „ezek a gyermekek mind megtevesztettek voltak”. Ha a felnőttek nem láttak tisztán, hogyan láthattak volna akkor ők? „Nem célunk, hogy mentegessük ezeket a gyerekeket, [...] hanem az, hogy a kiszabott büntetés nevelőhatású legyen, ne törjük ketté a gyermekek karrierjét.” Ezután elmondta, hogyan kerültek fel a tanítóképzősök Budapestre. Majd ismételten hangsúlyozta: „a tanulók az elkövetettekben nem a szándékosság vezette.”

Soós Pál VB elnököt sem győzték meg az elhangzottak. Leszögezte:

„az igazgatók a magatartásukkal azt bizonyítják, hogy támogatták mindazon diákokat, akik az ellenforradalom ideje alatt a néphatalom ellen fordultak. A VB sokkal többet vár a két igazgatótól és elvárjuk, hogy mindenben támogassák a proletárhatalmat. A VB határozata pedig kötelező mindkét igazgató elvtárs felé, s ebben a tekintetben ne a lelkiismeretről, hanem az igazságról beszéljenek. Ezért javasolja a VB felé, hogy bízsa meg a VB függetlenített tagjait, hogy 8 napon belül a régi adatokat újabb adatokkal egészítsék ki és adják át a két igazgátónak, azok pedig az új adatok kiegészítésével a 77. illetve a 78. VB határozatokat május 15-ig hajtsák végre.”

Javaslatára egyhangúan elfogadásra került a 95/1957. VB sz. határozat:

„A VB megállapította, hogy a jászberényi Gimnázium igazgatója a 77/1957. VB sz. határozat, valamint a Tanítóképző igazgatója a 78/1957. VB. sz. határozat végrehajtását semmibe véve, előre megfontolt szándékkal, szándékosan azt nem hajtották végre. Ezért a VB újólág utasítja mindkét igazgatót, hogy a fenti számú határozatokat – adatok kibővítése mellett – f. év május 15-ig hajtsák végre. (Anyag hiányában a határidőre lefolytatni nem tudták.)

A VB megállapította, hogy nevezett igazgatók magatartása összeegyeztethetetlen jelenlegi beosztásukkal, mert eddigi magatartásukkal, valamint a VB ülésen tanúsított magatartásukkal azt igazolták, hogy az ellenforradalomban részt vett személyeket támogatják és támpontot adnak arra, hogy mindkét igazgató vezetése alatt álló középiskolában továbbra is ellenforradalmi góc maradjon. Ezért a VB javasolja

*a megyei Tanács VB művelődési csoportja felé, hogy az iskolai év befejezésével mindkét igazgatót leváltani, más városba áthelyezni és alacsonyabb beosztásba tenni szíveskedjen.*⁵⁴

E határozatot az érintett diákok kihallgatási jegyzőkönyvével és a tantestületi jegyzőkönyvekkel megküldték a megyei tanács VB művelődésügyi osztályának, ahonnan Molnár János osztályvezető 1957. május 7-én 32.054/1957. számon továbbította a minisztérium illetékeseinek. Kísérőlevelében olvashatjuk:

„Ismerem az igazgató és a nevelőtestület álláspontját és a jászberényi városi helyi szervek álláspontját is. A nevelőtestület a maga álláspontját azzal indokolja, hogy bár a tanulók az ellenforradalmi események idején kifogásolható magatartást tanúsítottak, de nem gyilkoltak, nem raboltak, nem romboltak, másrészt az akkori eseményekben nem láttak világosan, tehát helyénvalónak tartják a II-III. fokú fegyelmi büntetést. A városi VB pedig a tanulók megnyilatkozásaiban ellenforradalmi ténykedést lát, tehát ragaszkodik a tanulók kizárásához. [...] Véleményem szerint központi elvi állásfoglalásra van szükség. [...] A jegyzőkönyvben ismertetett cselekmények és megnyilatkozások miatt más időkben⁵⁵ kizárták a tanulókat az ország összes iskolájából. Felmerül itt a kérdés, hogy az október-novemberi események idején tanúsított magatartást is így kell-e elbírálni, vagy nem. Ehhez szükséges elvi döntés. Ha Kormány álláspontja az, hogy nem lehet különbséget tenni, akkor a jászberényi városi VB álláspontja, kívánsága indokolt. Az azonban nem lenne helyes, hogy egészen egyező esetekben egyik városban kizárják a tanulókat, a másikban pedig nem. A döntés jelenleg igen sürgős, mert az igazgató (ugyanaz a helyzet a jászberényi gimnáziumban is) ellen most, mint ellenforradalmárok mentegetőjével szemben lépnek fel, ami esetleg súlyos személyi következményekkel fog jární.”⁵⁶

A minisztérium tanítóképző ügyosztályának vezetője, Bizó Gyula korántsem örült Molnár levelének: úgy vélte, hogy e kényes kérdésben csak tovább hátrította a döntés felelősségét. Mindazonáltal május 14-én Jászberénybe utazott, majd másnap tárgyalásai eredményéről feljegyzést készített:

„megbeszélést folytattam Jászberényben a tanítóképző tanulóinak fegyelmi ügyében, valamint az igazgató (Andrási Béla) magatartását illetően, Tóth Mihály és Tóth Sándor elvtársakkal, a városi pártszervezet IB-tagjaival, Soós Pál és Beszteri Mihály elvtársakkal, a városi VB elnökével, illetve elnökhelyettesével, és Faragó Sándor őrnagy elvtárral, a BM politikai osztálya vezetőjével. A megbeszélésen résztvevők egyhangúan megállapították, hogy Andrási Béla és Schuk Lajos igazgatók az ellenforradalom időszakában nem kompromittálták magukat, ellenforradalmi kezdeményezés részükről nem történt, mindketten a tanulóifjúság körében mérséklő és csillapító hatást fejtettek ki. *Az ellenforradalmi cselekményekben résztvevő tanulók fegyelmi vizsgálatát – a rendelkezésemre álló tények alapján – helyesen vezették le. Faragó Béla őrnagy kijelentette, hogy azok a vélemények, melyek szerint – mivel az igazgatók tiltakoztak a tanulóikra vonatkozó VB határozati javaslat egyértelmű végrehajtása ellen – »ellenforradalmárokat védelmeztek« volna, alaptalanok.* Az ellenforradalmi tevékenységet kifejtett iskolai tanulók ügyét egyenként a nyomozószervek rájuk vonatkozó és eddig ismert közléseivel kiegészítve vizsgáltuk meg. Gondos mérlegelés alapján, együttesen állapodtunk meg a fegyelmi büntetések mérvében. Ennek során szigorú büntetéseket hoztunk, melyben a tények mellett figyelembe vettük az egyes tanulók osztályhelyezetét, tanulmányi munkáját és XI. 4. utáni magatartását.”⁵⁷

Az így született, András Bélával „megbeszél” kompromisszumos – egy kivétellel súlyosbító – határozatot május 17-én Szigeti József miniszterhelyettes aláírásával közzétették a megyei osztályvezetővel:

„Valamennyi érdekelt helyi szerv részvételével a jászberényi tanítóképző tíz tanulójának fegyelmi ügyét a helyszínen megvizsgáltam. Az ott tudomásomra jutó, eddig ismeretlen tények alapján a tanítóképző tantestülete által hozott fegyelmi határozatokat megváltoztattam. Intézkedésem okát András Béla igazgatóval közlöttem, aki azzal egyetértett.

Felhívtam az igazgató figyelmét, hogy valamennyi fegyelmi eljárás alá vont tanuló szüleivel beszéljen, s velük a fegyelmi büntetés okait részletesen közölje, valamint szükség szerint azokat a nevelési tennivalókat is, melyek alapján az érintett tanulók hibáikat jóvá téve, népi demokráciánk becsületes polgárai lehetnek.

A fegyelmi eljárás alá vont tanulók közül:

1. Bándi Erzsébet IV. osztályos tanulót az ország összes középiskolájából kizárom (VII. fokozat), mert ellenforradalmi magatartása és tevékenysége a mai napig sem szűnt meg.⁵⁸
2. Barát Endre⁵⁹ IV. osztályos tanulót IV. fokú fegyelmi büntetésben részesítem, s 1958. július 1-ig gyakorlóévre való beosztását felfüggesztem, mert 1956. XI. 1. és 4. között tagja volt egy különleges csoportnak. Döntésemnél figyelembe vettem szociális körülményeit, s XI. 4. után tanúsított pozitív magatartását.
3. Kalla József IV. osztályos tanulót IV. fokú fegyelmi büntetésben részesítem, az ellenforradalom idején tanúsított magatartásáért. Enyhítő körülménynek tekintettem szociális helyzetét, s hogy 1956. XI. 4. után önkéntesen részt vett Budapesten a helyreállítási munkálatokban.
4. Szabó Antal IV. osztályos tanulót IV. fokú fegyelmi büntetésben részesítem 1956. X. 30. és XI. 4. közötti időben tanúsított magatartásáért.
5. Szabó János IV. osztályos tanulót IV. fokú fegyelmi büntetésben részesítem és 1958. július 1-ig gyakorlóévre való beosztását felfüggesztem.⁶⁰ Nevezett tanuló ellenforradalmi röplapokat terjesztett, s ezt a tevékenységét 1956. novemberében is folytatta.
6. Klinkó György IV. osztályos tanulót IV. fokú fegyelmi büntetésben részesítem, s a tanítói hivatás gyakorlásától eltiltom. Nevezett 1956. november 4-ig az ellenforradalom helyi szervezői által kiállított fegyvertartási engedéllyel rendelkezett. – enyhítő körülménynek tekintettem, hogy önkéntesen részt vett Budapest helyreállítási munkáiban.
7. Mihalik Erzsébet IV. osztályos tanulót IV. fokú fegyelmi büntetésben részesítem, mert 1956. november 3-4-én az ellenforradalmat szolgáló adminisztratív munkát végzett.
8. Sándor György IV. osztályos tanulót a jászberényi tanítóképzőből kizárom (V. fok). Az egri tanítóképző kivételével más tanítóképzőben érettségi vizsgát tehet. Gyakorló tanítói beosztásáról nem gondoskodom, mert meggondolatlan, szélsőséges egyénisége tanítói hivatás betöltésére egyelőre alkalmatlanná teszi.
9. Szabó Béla IV. osztályos tanulót II. fokú fegyelmi büntetésben részesítem, mert 1956. X. 31-én mint »küldött« Budapestre utazott és onnan csak XI. 2-án tért vissza iskolájába.
10. Adorján Gizella II. osztályos tanulót III. fokú fegyelmi büntetésben részesítem, mert 1956. november 3-án fegyveres őrszolgálatot teljesített. A fegyelmi büntetés kiszabásánál figyelembe vettem szociális helyzetét és fiatal korát.

Intézkedéséről a szóban forgó iskola igazgatóját haladéktalanul értesítse. Bándi Erzsébet büntetésének a Művelődésügyi Közlönyben történő közzétételéről gondoskodom. [...] Végül közlöm, hogy András Béla igazgatóval szemben elhangzott kifogásoknak alapja nincsen. András Béla számos tényt eddig nem ismert. Így részéről a fegyelmi eljárás alá vont tanulók enyhébb megítélése érthető.”⁶¹

Novemberben fenyegetőbb helyzetben, szűkülő mozgástérben

Fokozott bizonytalanságban, az előző tanévkezdéstől gyökeresen eltérő hangulatban kezdhették az 1957/1958-as tanévet a jászberényi képző pedagógusai is. A város vezetői aligha felejtették el, hogy a képző és a gimnázium igazgatói áprilisban „nem hajtották végre” a tanácsi VB – helyi pártvezetők által támogatott, ösztönzött – határozatait, s hogy minisztériumi döntéssel az általuk „kivágásra” ítélt hatból öt növendék előbb-utóbb tanítói állásba kerülhetett. Politikai-világnézeti szempontból még nagyobb „éberséggel” figyelhették a két középiskola igazgatóját és pedagógusait – amivel az érintettek is tisztában lehettek.

Ez korántsem csak a Jászság fővárosára volt jellemző. Békési Lajos, az MM személyzeti osztályának vezetője tanév előtti tájékoztatót tartott a megyei és megyei jogú városi tanácsok VB elnökei számára:

„A művelődésügyi apparátus egyik legfontosabb feladatának azt tartjuk, hogy augusztus 15-ig zárják le a pedagógusok fegyelmi ügyeit és biztosítsák, hogy az új tanévet a tantestületek minél nyugodtabb politikai légkörben kezdhessék meg. [...] A legtöbb megyében a fegyelmi ügyek zömét sikerült is lezárni. Néhány megyében (pl. Szolnok, Fejér, Békés, Somogy, Debrecen, Szeged) azonban vannak még problémák, részint azért, mert még nem zárták le az ügyeket, másrészt mert már régebben lezárt ügyeket újból elővesznek, vagy pedig most hoznak egészen új ügyeket felszínre. [...] Szinte általános tapasztalat, hogy pedagógusaink visszahúzódnak, politikai kérdésekben nem nyilatkoznak, bizonytalanok és nem tudják, hogy nem fog-e nekik is további bajuk történni. A megyék nem találták meg a megfelelő módszerét annak, hogy a lezárt ügyekkel egyidőben megfelelő hangon beszéljessenek a pedagógusokkal is, akik ellen fegyelmi vizsgálatot nem folytattak. Elég sok esetben előfordul az is, hogy ugyanazért a vétségért nemcsak egy, hanem két-három esetben is büntetik a pedagógust. A pedagógusok rossz politikai hangulatára jellemző az is, hogy sokszor olyan esetekben sem mernek fellebbezni, amikor az ügyeik elindításának sem módjával, sem a büntetés fokával nincsenek megelégedve, azokat meg nem érdemeltnek tartják. Az elnök elvtársak minden erejükkel azon legyenek, hogy ezek az ügyek most már – a törvényesség szigorú megtartásával – lezárásra kerüljenek.”⁶²

Október 12-én Orbán László a MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályán tájékoztató jelentést készített *A pedagógusok közötti politikai helyzetről*. Ebben összegezte az alap- és középfokú oktatási intézményekben addig tudomásukra jutott „felelősségre vonások összesítő adatait”. Eszerint addig az ország 67 134 pedagógusából 1881 ügyet zártak le, s még 59 volt folyamatban. Közülük összességében elbocsátás, kényszersztyegdíjazás stb. útján kb. 700 tanítót, tanárt, igazgatót stb. távolítottak el. Szolnok megyében addig 34 elbocsátásra, 9 internálásra, 34 egyéb büntetésre, 9 bíróság által történt elítélésre került sor, 44 felmentés mellett. 6 ügy volt még folyamatban⁶³ (ld. ehhez: Gergely, 2016).

Ilyen háttérrel közeledett október 23., mely évfordulóra fokozottan készültek a párt-, állami és belügyi szervek. Az iskolákon belüli rendfenntartást az ottani vezetők,

pedagógusok, párt- és KISZ-szervezetek felelősségi körébe utalták, fokozott „éberségre” szólítva fel őket.

A tantestület – szimbolikus dátumként is értelmezhető – 1957. november 4-i fegyelmi tárgyu értekezletén az időközben Jászberénybe visszahelyezett Császtvay István így beszélt erről:

„október 23. előtt Majoros elvtárs, a Megyei Tanács Művelődésügyi osztályának kiküldöttje megkereste a megye középiskoláit. Elmondta, hogy az ellenforradalom évfordulója napján az iskolán kívül az állami karhatalmi erők feladata a rend fenntartása, de az iskolán belül most már az iskolán belüli erőkre bízák a nyugalom biztosítását, az ifjúság körében a KISZ-tagokra elsősorban. A KISZ-tagok igen komoly feladatot teljesítettek ezekben a napokban. Ők ma már az iskolán belül a szocialista erőknek komoly bázisává lettek. Már az eligazításkor, amikor közöltem velük, hogy milyen feladat vár a kiszistákra ezekben a napokban, már akkor jelezték Eszes [...] viselkedését.

Ifjúságunk tavaly nem látott tisztán sok kérdésben. De ma már van az iskolában egy csoport, amely igen élesen lát, igazodik el az eseményekben, és igen szervezett, cselekvőkész csoportosulást képez a KISZ-szervezet. A tavaszi hónapokban az eszmei zűrzavar még érthető volt a fiatalok körében, de ma már konszolidált, igen előrehaladott konszolidált viszonyok között semmi sem mentheti egy KISZ-tag ilyen viselkedését. Az igaz, hogy filozófiai kérdésekben nincs kiforrott szemléletük fiataljainknak, de az ún. alapkérdésekben annak, aki jövőre kikerül tanítani világosan kell látni, különösen, ha KISZ-tag.”⁶⁴

Császtvay István „eligazítása” néhány III. osztályos kollégista KISZ-tag esetében hatásosnak bizonyult. Négy lány jegyzőkönyvben tanúskodott osztálytársuk, Eszes Gertrúd ellen. A legteljesebb vádat egyikük így foglalta össze:

„Gertrúd a Kincsemet [az így nevezett versgyűjteményt tartalmazó füzetét] szeptemberben fektette fel és másolta bele a Piros a vér a pesti utcán⁶⁵ c. verset is. A KISZ gyűlésén [...] [a KISZ titkár] világosan és erélyesen figyelmeztetett mindenkit, hogy akinek ilyen tárgyu vers vagy sajtótermék birtokában van, semmisítse meg. Gertrúdnak volt ideje, mégsem tette meg.

A Kincsemet kölcsönadta így jutott tudomásunkra, hogy még mindig benne van. Sőt a cím feltűnően kidíszítve, aláhúzva.

Október 23-át megelőző vasárnapon többünk szeme láttára a hálóban nagy imádkozást rendezett, a figyelmet magára terelvén.

Az édesanyja által küldött Új Ember c. lap kivágott cikkét az asztalán hagyta, mely ezután vita indítékául szolgált.

Szeptember vége táján történt, hogy valaki azt mondta: Ma ül össze az ENSZ. Mire Gertrúd azt felelte: csak csinálnának már valamit [...].”⁶⁶

Másik kollégiumi és osztálytárs a terhelőnek vélt mozzanatok megerősítése mellett utalt a vádlók nem éppen eszmei motívumaira is:

„Gertrúd származása körül voltak zavarok.⁶⁷ A valóságot elferdítve került közénk. Egyáltalán a jólét minden jelét mutatta. Sokszor kaptak külföldről csomagot, ami öltözködésén is meglátszott. Lehet, hogy az ENSZ csapatok jövetelét ezért tartotta kíváncsnak. Köztudomású, hogy vallásos nevelésben részesült, de viselkedése és megnyilatkozásai ennek ellentmondtak. Ha a Kincsem nem lett volna állandóan

használatban, nem forgott volna közkézen, lehetne feledékenységnek minősíteni, de így nem.”⁶⁸

A november 4-i fegyelmi tárgyú értekezletet megnyitó András Béla további kommentár nélkül arra kérte kartársait, hogy „alaposan mérlegeljék a diákotthonvezető kartársnő által előadott esetet”.

Dr. Legeza Pálné diákotthon-vezető közölte:

„Ma egy hete értesültem először a fegyelmi vétségről a KISZ szervezet rendkívüli ülésén történtek alapján. Ezen az ülésen a KISZ-szervezet Eszes Gertrúd ellen olyan vádakát igazolt be, amelyek alapján a tagok sorából történő kizárára javasolta, de véleményem szerint a növendék a diákotthon tagja sem maradhat.”

Majd a tanúvallomásokban közölt tényeket összegezte, hozzátéve: Eszes Kincsem füzetét

„két héttel ezelőtt – egy rajtaütésszerű ellenőrzés során – Császtvay kartárs [...] nála megtalálta és tőle elvette [...] Ezután kezdtem én meg diákotthoni vonalon az ügy kivizsgálását. Először Eszes Gertrúdot hallgattam ki a vádpontok alapján. Megkérdeztem tőle, hogy tulajdonképpen miért lett a KISZ tagja? Ő azt felelte, hogy mivel már előzőleg az Úttörőszervezetben dolgozott, szükségét érezte, hogy ennek az ifjúsági szervezetnek is tagja legyen. Feledékenységgel mentegette magát a verseskötetet és az újságcikket illetően. Az ENSZ-szel kapcsolatos kijelentésére azt mondta, hogy azt sem tudja mi az ENSZ, és ő ezt »csak úgy« mondta. Ez értelmetlennek tűnt előttem, mivel a diákotthonban kéthetenként sajtóestét tartunk és minden politikai problémát világosan, egyszerű nyelven tisztázunk. Eszes Gertrúd a kihallgatás során ellene felhozott vádpontok tényeit őszintén elismerte. [...] Az osztály KISZ-be lépése kampányszerű volt, ezért kerülhettek a KISZ-be oda nem való elemek [...] Ezek alapján a diákotthonból való kizárára javaslom”.

Ezt követően Eszes Gertrúd osztályában a távollévő dr. Edelényinét helyettesítő Tukora Jánost szólította az igazgató: „tegye meg javaslatát a tanuló iskolai vonalon történő fegyelmi büntetésére vonatkozólag.” A tanár úr Eszes Gertrúd számára a Rendtartás módosításában megjelölt VI. fokú fegyelmi büntetést javasolta, „azzal a kiegészítéssel, hogy Eszes Gertrúd tanítóképzői tanulmányokat az ország egyetlen tanítóképzőjében se folytathasson, hanem csak gimnáziumban, más típusú középiskolában tanulhasson tovább”.

Szegedy János felvetette:

„vajon javulhat-e a közösség és a nevelői ráhatás eredményeként az érettségiig annyira a tanuló, hogy a szocialista nevelés feladatait vállalni tudja, ill. ezeket a feladatokat rá lehet bízni. Ha igen, akkor valami enyhébb megoldást kell keresni, ha nem, akkor okvetlenül el kell zárni előle a tanítóvá válás útját. Arra kéri a kartársakat, hogy ebből a szempontból vitassák meg az ügyet.”

Mire a tanulmányi vezető úgy vélte:

„semmi biztosíték nincs arra, hogy belőle szocialista pedagógus váljék. Fegyelmi vétsége olyan súlyos, hogy a leghatározottabban kell az ítéletet meghozni. Ez pedig nem lehet más, mint a tanítóképzőből való eltávolítás.”

Császtvay István hozzászólásával folytatta harcát Edelényiekkel:

„Ebben az osztályban a KISZ szerveződése egészen egészségtelen módon ment végbe. Teljesen ellenkező irányelvek szerint, mint amit Komócsin és Kádár elvtársak a KISZ legutóbbi országos értekezletén is meghatároztak. Amíg néhány osztályban még ma sincs KISZ-tag, de ahol vannak, ott is a karhatalmista, munkásor, valamint 45-ös kommunista szülőknek a gyermekei jöttek legelsőként, addig ebben az osztályban 2 tanuló kivételével mindenki KISZ-tag, a legelső nap már mindenki jelentkezett. A többi osztályok KISZ-tagjai elmondják, hogy – mint utólag kiderült –, már a belépéskor többen úgy nyilatkoztak, hogy nem igazi szándékból lépnek be, hanem azért, mert a belépéstől itt az iskolában, meg elhelyezésükkor különféle előnyöket várnak. És erre nemcsak a KISZ-t akkor szervező IV. a. osztályos fiúk tettek ígéretet és biztatást, hanem [...] ebben az osztályban 2 tanulót kivéve mindenki előtt volt belépési nyilatkozat, és az osztályfőnökük, dr. Edelényi Béláné, mondta nekik lépjenek be, mert a jövőjük, kihelyezésük érdekében hasznos lesz, ha a KISZ tagjai lesznek. Nagy Eszternek és Adorjának nem adtak csak felvételi kérelmet, egyikük az ellenforradalom idején nemzetőri szolgálatot teljesített, a másikuknál a tavaszi házkutatás talált kompromittáló iratokat. Végso soron tehát az állami felettes, az osztályfőnök irányított be olyanokat a KISZ-be, akik még alapkérdésekben sem értettek egyet azokkal a nézetekkel, miket egy KISZ-tagnak vallania kell. [...] Osztályfőnökük különös tanácsára, mesterséges irányítással jutottak be a KISZ-be.”

Majd arról szólt, hogy

„miért nem fogadhatjuk el Eszesnek azt a mentegetőzését, hogy nem tudta mi az ENSZ és annak ötös bizottsága? Nemcsak azért, mert ez a mi iskolai nevelésünkre vetne nagyon rossz fényt, hanem azért, mert ez a tényekkel, a mi munkánk valóságos arcúlatával ellenkezik. [...] 1./ Igazgató kartárs tanévnyitó beszédében részletesen beszélt arról az illetéktelen beavatkozási kísérletről, melyet az ENSZ akart foganatosítani. Tiltakozását fejezte ki beszédében Népköztársaságunk ilyen megsértése ellen.⁶⁹ 2./ A tanári testület szakszervezeti gyűlésen kollektíve tiltakozott az ötös bizottság beavatkozása ellen, a testület ebben a kérdésben osztatlanul egy véleményen volt. 3./ Dr. Legeza Pálné diákokthoni igazgatónő két alkalommal tartott beszámolót az ENSZ mesterkedéseiről az internátusban. 4./ Ugyancsak ő sajtóbeszámoló tartott Kiss Mária IV. o. tanulóval, aki ismertette a mesterségesen szőnyegre hozott »magyar ügyet«. 5./ Két alkalommal KISZ-gyűlésen esett szó róla, mivel Eszes KISZ-tag, itt is jelen volt. 6./ Eszes részt vett a VIT-beszámolón, amin szóesett a magyar és amerikai küldöttség moszkvai találkozásáról, és itt is szóba került az ENSZ-ügy. Utalni szeretnék továbbá András igazgató kartársnak a fegyelmi vizsgálat során Eszesnek tett azon kijelentésére, vajon tudja-e Eszes Gertrúd, számolt-e azzal, milyen elbírálás alá kerülne egy olyan angol vagy amerikai középiskolai tanuló, aki társai előtt azt mondaná, hogy bárcsak jönnének már a szovjet csapatok és csinálnának már rendet.”

Ezt követően a megszólaló tanárok hangoztatták:

- „Eszes nem javítható ilyen téren. Ezért el kell távolítani a pedagógiai pályáról.”
- „Egyéniségénél fogva sem alkalmas nevelői pályára. Az osztály leggyengébb tanulója.”

- „A családi és iskolai nevelés közötti különbség súlyos felelősség elé állítja a pedagógusokat. Sokkal hatványozottabban kell tevékenykednünk, hogy sokszor ferde, zavaros világnézetű tanulóinkból szocialista embereket neveljünk. Nézzük meg időnként a tanulók füzetét, ha azok nem is iskolai célt szolgálnak.”
- „A Népszabadságban közölt Dezséry-cikkre hivatkozva megállapítja, hogy a család és iskola munkájának egymást segítő jellegűnek kell lenni. Mivel itt pontosan az ellenkező tapasztalható és Eszes egész egyénisége a pedagóguspályára való alkalmatlanságot bizonyítja, elfogadja a javasolt büntetést.”
- „Gondoljunk arra, hogy milyen pedagógus lesz abból a lányból, aki ilyen kijelentéseket tesz és ilyen magatartást tanúsít. Mindenesetre szocialista pedagógus nem. Ezért a javasolt büntetést elfogadja.”

Az értekezlet zárásaként András Béla igazgató összegezte az elhangzottakat, s az „erkölcsi politikai nevelés terén mutatkozó feladatokra” hívta fel a testület tagjai figyelmét. Majd szavazással „a tanártestület valamennyi tagja [...] elfogadta az osztályfőnök által előterjesztett javaslatot”.⁷⁰

A felszólalók közül senki által sem definiált – vélhetően a politikai lojalitással és rejtőzködő vallásossággal szemben az ateizmussal, „marxizmus-leninizmussal” azonosított – „szocialista pedagógussá” válásra képtelennek ítélt Eszes Gertrúd sorsa lényegében eldőlt. A minisztériumi ügyosztályon ugyan 1957. november 25-én megjelent Czákó Antal rendőr főhadnagy azzal, hogy „a lány szüleit jól ismeri, becsületes, népi demokratikus rendszerünkhöz hű falusi kisiparosok. Helyesnek tartaná, ha a fegyelmi határozat meghozatalában ezt a körülményt is figyelembe venné a minisztérium s olyan határozatot hozna, amely a tanuló másik tanítónőképzőhöz való áthelyezésével lehetőséget adna tanítónőképzői tanulmányainak befejezésére, illetőleg folytatására.” Intervenciója eredménytelen maradt.

1957. december 10-én Bizó Gyula osztályvezető aláírta az ország összes tanító- és óvónőképzőjéből történt kizárására vonatkozó határozatot. Tanulmányait más középiskolában folytathatta.⁷¹

Záró megjegyzések

Ezzel az 1956. október-novemberében magukat exponált jászberényi képzős növendékek és tanáraik történetére, valamint az „Eszes Gertrúd-ügyre” vonatkozó forrásaink ismertetésének végére értünk. Olvasóink eldönthetik, hogy miként értékelik az akkor a jászberényi képzőben és kapcsán történeteket, az áprilisban aktív, novemberben passzív András Béla igazgató és kollégái szerepét, erőfeszítéseik eredményességét.

1. Annyit tényszerűen megállapíthatunk, hogy április-májusban a városi tanács VB által tervezett 6 helyett egy tanulót: Bándi Erzsébetet zárták ki az ország összes középiskolájából, s egyet a jászberényi képzőből, de Sándor György más képzőben érettségizhetett és 1957 szeptemberétől tanítói gyakorlatra is beosztathatták.⁷²

A minisztérium Adorján Gizellán kívül valamennyiük büntetését súlyosbította, amiben a Bizó Gyula által említett „új adatok” mellett nyilván szerepe lehetett a városi párt-, tanácsi, valamint BM-vezetőkkel történt politikai alkunak, a kenyértörés elkerülése szándékának is. Az MM munkatársai a felsőfokú tanítónőképzés megteremtéséért dolgoztak, s abban igencsak szükségük volt a helyi erőforrások bevonására, a városi szervezetek jóindulatú együttműködésére.

2. A novemberi, lényegesen változott politikai helyzetben, a felsőfokú tanítónőképzés bevezetésére vonatkozó munkálatok előrehaladtával a jászberényi képző igazgatója

s tanárai egyre bizonytalanabb egzisztenciális helyzetben érezték magukat. Tudták: csak a rendszer iránti demonstratív lojalitás révén van esélyük intézetük, hivatásuk, pozíciójuk megőrzésére. Amikor a harmadikos Eszes Gertrúd fiatalos naivitással, a reális helyzet ismeretének hiányában (vagy éppen annak ismeretében bátorságát demonstrálva) úgy vélte: még tere van a privát szférájában (versgyűjteményében) tiltott verset megőrizni, vallását látványossá tenni, politikai véleményyt nyilvánítani, kényszerhelyzetbe hozta az éppen „Párizs [= a jászberényi képző megőrzése] megér egy misét”⁷³ álláspontjára helyezkedett tantestületet és igazgatót. Magukat, ügyüket nem kívánták kockáztatni. Ezért csak annyit tehettek az önmagát ilyen helyzetbe hozó diákért, hogy nyitva hagyták számára a más középiskolában tanulás, érettségizés lehetőségét. Tették ezt úgy, hogy jegyzőkönyvileg maximálisan lojálisnak mutatkoztak, s hagyták, túrték, hogy a visszatért, hipervonalas Császtray István hangadóként dominálja az értekezletet. Hozzászólása szomorú tükrét adja annak a helyzetnek, melyben egy iskolaigazgató és tantestülete, valamint diákjaik – a Rákosi-korszakhoz hasonlóan – olyan forró napi politikai ügyekben voltak kénytelenek rendszeresen „véleményt nyilvánítani”, amelyekhez megfelelő információkkal nem rendelkeztek. Amelyhez pedagógusként, diákként semmi közük sem volt, s amelyben sokuk valós privát véleménye igencsak eltérhetett a hatalmi szóval kikényszerített „kollektív tiltakozásuktól”. Vajon volt-e bármilyen szakmai pedagógiai kérdés, amellyel ilyen rövid idő alatt hatszor foglalkoztak?

3. Ha a jászberényi képző András Béla igazgatása melletti megmaradása mint végeredmény szempontjából tekintünk a történetre, a kényszerűen bevállalt kompromisszumokat, a Kádár-kormány elvárásaihoz való alkalmazkodást elkerülhetetlen áldozatként értelmezhetjük, melynek árát a tanári kar által tervezettnél súlyosabban elmarasztalt növendékek fizették meg. A mai szemmel elfogadhatatlan eljárásban az ítéleteknél az érintett tanulók származása, családtagjainak politikai állásfoglalása és a tanuló szovjet intervenciót követő magatartása különös súllyal esett latba. Mihamarabb véget kívántak vetni a képzősök és aprítógépgyáriak közötti együttműködésnek is. Ha másképp nem ment, hát az érintett tanuló iskolából való eltávolításával. Bándi Erzsébetet ezért (is) távolíthatták el a jászberényi képzőből. A minisztériumban Szabó

A novemberi, lényegesen változott politikai helyzetben, a felsőfokú tanítóképzés bevezetésére vonatkozó munkálatok előrehaladtával a jászberényi képző igazgatója s tanárai egyre bizonytalanabb egzisztenciális helyzetben érezték magukat. Tudták: csak a rendszer iránti demonstratív lojalitás révén van esélyük intézetük, hivatásuk, pozíciójuk megőrzésére. Amikor a harmadikos Eszes Gertrúd fiatalos naivitással, a reális helyzet ismeretének hiányában (vagy éppen annak ismeretében bátorságát demonstrálva) úgy vélte: még tere van a privát szférájában (versgyűjteményében) tiltott verset megőrizni, vallását látványossá tenni, politikai véleményyt nyilvánítani, kényszerhelyzetbe hozta az éppen „Párizs [= a jászberényi képző megőrzése] megér egy misét” álláspontjára helyezkedett tantestületet és igazgatót. Magukat, ügyüket nem kívánták kockáztatni.

Jánosnak sem adtak fél év után gyakorlati lehetőséget, mert róla a nyomozók azt feltételezték, hogy a szekrényében talált röplapokat novemberben is terjesztette/terjeszteni kívánta. Ahogy a tantestület által felmenteni szándékozott Szabó Béla esetében is demonstrálni akarták: mindenki megfizet, aki „ugrál”. Ugyanezt mutatták Eszes Gertrúd ügyében is. Az ifjúkorában Mária Kongregáció-titkár, katolikus gimnáziumi tanár, egyházi esküvőt tartó, az Actio Catholicában még 1944-ben is előadást tartó⁷⁴ András Béla kényszerű passzivitással jóváhagyni kényszerült a nálánál vonalasabb kollégái kizárási javaslatát.

4. Mindazonáltal a tanulókat sújtó méltatlan következmények s a későbbi kényszerű alkalmazkodás sem feledtethetik András Béla és kartársai pedagógus hivatásból fakadó áprilisi felelősség- és kockázatvállalását, mellyel – az egyre szűkülő mozgás-terében, a körülményekhez képest eredményesen – védtek diákjaik pályán maradásának/érettségihez jutásának s a felsőfokú képző városban maradásának lehetőségét. Az erről való megemlékezést (is) szolgálja írásunk a történetek 70. évfordulóján.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
Oktatásügyi Minisztérium iratai

XIX-I-2-b Andics Erzsébet miniszterhelyettes iratai
XIX-I-2-f központilag kezelt, általános iratok
XIX-I-2-j Kónya Albert miniszterhelyettes iratai
XIX-I-2-n Jóbóru Magda miniszterhelyettes iratai
XIX-I-4-d Szigeti József miniszterhelyettes iratai
XIX-I-4-k Kollégiumi értekezletek iratai
XIX-I-4-z Benke Valéria miniszter iratai
MDP – MSZMP Központi Szerveinek iratai
M-KS-276-91 Tudományos és Kulturális Osztály iratai
M-KS-288-5 Politikai Bizottság (Intéző Bizottság) iratai
M-KS-288-33 Tudományos és Kulturális Osztály iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára (MNL JNSZVL)

XXIII. 15 Szolnok Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának iratai
XXIII. 502. Jászberényi Városi Tanács VB jegyzőkönyvei
XXVI. 67. Jászberényi Állami Tanítóképző tanári értekezleteinek jegyzőkönyvei
XXVI. 67.b. Jászberényi Állami Tanítóképző iktatott iratai

Irodalom

A munkáshatalom védelmére. (1957. 02. 24.) *Népszabadság*, 2(47), 24. 1.

Az oktatásügyi miniszter 853-101/1955. VI. 2. sz. utasításával a gimnáziumi rendtartás életbeléptetéséről. (1955) In *Rendtartás a gimnáziumok számára*. Tankönyvkiadó.

Beszélgetés Kállai Gyula művelődésügyi miniszterrel. (1957. 04. 27.) *Magyar Ifjúság*, 1(17), 1.

Császtvay, I. (1957. 03. 03.). Összinté szavak a jászberényi Zirzen Janka Tanítónőképző tanáiról és fiataljairól. *Tiszavidék*, 11(53).

Cseh, G. (2003). Szolnok megye. In Szokolczai, A. & A. Varga, L. (szerk.), *A vidék forradalma 1956*. 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára. I. kötet. 337–388.

Cseh, G. (2004). Ifjúság a forradalomban (Szolnok megye). In Némethné Dikán, N., Szabó, R. & Vida, I. (szerk.), *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések III. (Vidéki diákmozgalmak 1956-ban)* Nagy Imre Alapítvány. 259–297.

Cseh, G. (2008). Forradalom után... A hatalmi restauráció jellegzetességei. In Fülöp, T. (szerk.),

Zounuk – *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 23. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár. 125–163.

Csörgő, T. (2021). Emlékezés régi jászberényi tanárookra XXV. *Redemptio*, 28(3) (június 7–12.).

Czigány, I. & Goda, Z. (2001). Munkástanács az Aprítógépgyárban 1956–1957. In Pethő, L. (szerk.), *Jászsági Évkönyv 2001*. Jászsági Évkönyv Alapítvány. Utolsó letöltés: 2025. 10. 28. <https://epa.oszk.hu/02200/02295/00009/pdf/>

Donáth, P. (2008). *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon 1945–1960*. Trezor Kiadó, Bp.

Gergely, F. (2008). *KISZ. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története 1957–1989*. Holnap Kiadó.

Gergely, F. (2016). Vállvetve a szabadságért. Tanárok és tanítványok az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. *Új Pedagógiai Szemle*, 66(9–12), 24–44.

Gombos, N. (2011). *A közép- és felsőfokú tanítóképzés fejlődése Magyarországon – a korabeli központi tantervek tükrében*. SZTI GTK Tanárképző Intézet Kiadványai, Gödöllő.

Gombos, N. (2025). A felsőfokú tanítóképzés kezdetei Magyarországon. *Gyermekegyház*, 13(2), 356–376. DOI: [10.31074/gyntf.2025.2.356.376](https://doi.org/10.31074/gyntf.2025.2.356.376)

Járomi, J. (1995). *Vihar a városban. A forradalom és szabadságharc napjai Jászberényben 1956-ban*. Verzált-Print Kft.

Kállai Gyula elvtárs ünnepi beszéde (1957. 03. 15.). *Népszabadság*, 2(63), 1–2.

Kardos, J. (2007). *Iskola a politika sodrásában (1945–1993)*. Gondolat Kiadó.

Kóródi, M. (2017). A város az '56-os forradalom idején. In Pethő, L. (szerk.), *Jászberény története a harmincas évektől az ezredfordulóig*. Jászsági Évkönyv Alapítvány. Utolsó letöltés: 2025. 10. 28., <https://mek.oszk.hu/18100/18169/18169.pdf>

Nagy, J. & Tóth, J. (1970). *Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig*. Jászberény Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága.

Rendtartás a gimnáziumok számára (1955). Tanácskönyvkiadó.

Sebők, B. (2017). Az újrakezdés nehézségei Jászberényben 1957–1969. In Pethő, L. (szerk.), *Jászsági Évkönyv 2017*. 102–111.

Somogyvári, L. (2022). A karhatalom vidéken: iskolák, egyetemek és diákszallók az 1956–1957-es tanévben. In Tóth, J. (szerk.), *Jövőformáló humán tudományok*. Akadémiai Kiadó. 114–121. https://mersz.hu/hivatkozas/m948jht_112

Somogyvári, L. (2024). „Munkánk legnagyobb elismerését ellenségeink gyűlölete fejezte ki legjobban...” A karhatalom mentális állapota 1956–1957-ben In Pintér, M. & Hegyi, Á. (szerk.), *A mentálhigiénés szakember tere, helye, útvonalai és erőforrásai*. Pannon Egyetemi Kiadó. 189–208.

Szekulity, P. (1957. 02. 19.). Igazságot Császtvairól. *Tiszavidék*, 11(42), 3.

Tál, G. (1978. 12. 31.). Évtizedek a katedra vonzásában. Portrévázlat András Béla nyugalmazott főigazgatóról. *Szolnok Megyei Néplap*, 29(307), 7.

Varró, B. (2017, szerk.). *Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus 100 éves jubileumi évkönyv*. Eszterházy Károly Egyetem Liceum Kiadó.

Vass, H. (1964, szerk.). *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatainak és dokumentumai 1956–1962*. Kossuth Könyvkiadó.

V. E. (1957. 02. 26.). Párnap Jászberényben. *Tiszavidék*, 11(45), 2.

Vida, I. (2007, szerk.). *Diák és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Válogatott dokumentumok*. Gondolat Kiadó – Nagy Imre Alapítvány.

Jegyzetek

¹ Ilyen feszültség lehetett az Apponyi Kollégiumot, majd tanítóképző intézeti tanári oklevelet szerzett, 1943-ban parazitológiából a szegedi egyetemen doktorált, s 1942-től a lévai állami, majd a debreceni református Dóczi Intézet tanítóképzőjéből 1950-ben Jászberénybe került dr. Edelényi Béla (1917–1988) és az érdemleges tudományos munkával nem foglalkozó András Béla között is.

² Az OM 1955. október 28-i 853-94. sz. rendelete a megyei és városi osztályvezetőkhez az általános gimnáziumokban és tanítóképzőkben folyó világnézeti-politikai nevelés vizsgálatáról. MNL OL XIX-J-2-f-853-94/1955. (126. d.).

³ Az OM 1956. április 14-i 58/1956. sz. meghívó levele a tanító- és óvónőképzőkben folyó világnézeti nevelésről szóló ankétára Jóbóru Magda a min. első helyettes aláírásával 1956. május 4-re az OM Petőfi termébe. MNL OL XIX-J-2-f-8531-15/1956.

⁴ MNL OL MKS-276-91/120.

⁵ MNL OL MKS-276-91/120.

- ⁶ „A képzők tantestületének összetétele politikailag igen rossz. [...] A 955 tanárból párttag 66; osztályidegen származású 101; volt egyházi képzőben tanított 409. Mivel a jelenleg működő 40 képző helyett csak 12 intézményre lesz szükség, s mert a képzés ideje 4-ről 2 évre csökken és felsőoktatási módszerekkel folyik, a jelenlegi tanárlétszámnak csak kb. 40%-ára lesz szükség. Ez a tanárok politikai szelekcióját lehetővé teszi; megfelelő átcsoportosításokkal létrehozjuk az első, majdnem kizárólag szocialista szellemű oktatókkal működő nevelőképző intézményeinket” – olvashatjuk egy 1958. június 5-i, az MSZMP KB Politikai Bizottsága számára készült előterjesztésben. MNL OL MKS-288-5/82. 76–77.
- ⁷ „A tanítóképző akadémiák székhelyeinek kiválasztása érdekében valamennyi megyei (városi) szerv bevonásával helyszínen folytattunk megbeszéléseket. A számba jöhető iskolaépületek műszaki szemléjét megejtettük. Figyelembevéve a tanítóképzés hagyományait, pedagógiai, kulturális, pénzügyi és épületgazdálkodási szempontokat az akadémiák székhelyeit a következő helyeken jelöltük ki: 1. Budapest, 2. Debrecen, 3. Eger, 4. Kecskemét, 5. Nyíregyháza, 6. Pécs, 7. Sárospatak, 8. Sopron, 9. Szeged.” Dátum nélküli, de a kontextusból ítélve 1957. június-júliusi előterjesztés a tanító- és óvónőképzés reformjáról. MNL OL M-KS-288-33/1957. 4. ó. e.
- ⁸ Jóború Magda 1957. április 8-án a pedagógusok politikai állásfoglalásáról Barla Szabó Ödönnek címezve. MNL OL M-KS-288-33/1957. 4. ó. e. Hasonló megfogalmazással éltek a Szolnok Megyei Tanács VB Művelődési Osztályának 1957. augusztus 9-i tájékoztatójában a pedagógusok közötti hangulatról. MNL OL XIX-I-2-n (9.d).
- ⁹ Czigány István úgy emlékezett, hogy az egyetemisták november 1-jén érkeztek a városba, s másnap 2-án került sor a képzősökkel való említett találkozásra. (Czigány és Goda, 2001). November 1-jére tette Jászberénybe érkezésüket Cseh Géza (2003. 363.) is. Kóródi Máté (2017. 235.) szerint ők már október 26-án este megérkeztek, így az említett beszélgetésre, levélírára már október utolsó, november első napjaiban sor kerülhetett.
- ¹⁰ MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/2-1957 (219. d.).
- ¹¹ MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/2-1957 (219. d.).
- ¹² Lengyel Boldizsár 1957. január 30-án kérelmezte a jászberényi képzőből az egribe való áthelyezését, melyet részben szülei kérésével, másrészt ezzel indokolta: „Érzékeny és lobbanékony természetű vagyok s az októberben kezdődő események óta több meggondolatlan megmozdulásban volt részem. A hibákat – úgy érzem – diáktársaim előtt nem tudom jóvá tenni.” Osztályfőnöke árnyalt, áthelyezését támogató jellemzést adott róla: „Az októberi események után novemberben az ideiglenes iskolai diákbizottság elnöknek választotta meg, de az a munkakör és beosztás azt mutatta, hogy egyelőre még nem érett a vezetésre. Sem az iskolai fegyelem, sem a tanulmányi rend megszilárdításában ráváró feladatoknak nem tudott eleget tenni [...] Alapjában jóindulatú, minden szépre és nemesre törekvő egyéniség.” András Béla hozzátette: „Nevezett tanuló kérésének teljesítését egyrészt a kérelemben, ill. a szülői nyilatkozatban felhozott indokok, másrészt az osztályfőnöki jellemzés alapján pedagógiai megfontolásból is javaslom, mivel így kedvezőbb lehetőség adódik az egyébként tehetséges és jószándékú tanulónak a helyes irányú tovább fejlődésére.” MNL OL XIX-I-2-f-8478531-L 7/2-1957 (187. d.).
- ¹³ MNL OL XIX-I-2-f-8478531-L 7/2-1957 (187. d.).
- ¹⁴ Hamarka Gyula jászberényi kultúrötthon-igazgató 1957. február 2-i jelentésére utalnak a levélben (MNL OL XIX-I-2-f-14/8531-b3-1957 33. d.).
- ¹⁵ MNL OL XIX-I-2-f-14/8531-b3-1957 (33. d.).
- ¹⁶ Erre vonatkozó egyéb forrás nem áll rendelkezésünkre.
- ¹⁷ 1957. április 19. Császtvai István visszahelyezési ügye az MM. VI. o. Várhelyi, Bizó aláírással kézzel írva. MNL OL XIX-I-2-f-14/8531-b3/2-1957 (33. d.). A jászberényi vezető szervek intervenciója nem járt eredménnyel: Edelényi Béla 1963-ig az egri, majd a debreceni agrártudományi főiskolán tanított adjunktusi, docensi, tanszékvezetői beosztásban. 1971-ben kandidátusi fokozatot szerzett.
- ¹⁸ „»Munkásőri felszerelésben gúnyos, fölünyes ábrázattal rontott be közénk hónapról, hónapra. Ezzel is terrorizált. Leoldotta a löszerekekkel teli derékövét és a pisztolytáskával együtt az asztalra dobta. Olykor az otromba ruszki fegyvert ki is biztosította. Aztán fel s alá járkált a pad sorok között [...], törte a fejét, kit nyomorítson meg ismét az emberek közül [...]» »Akik a forradalom még bizonytalan vagy már dicső napjaiban a szabadságot élették, azokat most megszarolta, igyekezett felfüggesztetni, vagy a kikerülő képzősöknek utána nyúlni pártvonalon. Hosszú évekig megpecsételt tanerők lettek áldozatai.«” (Idézte Járomi, 1995. 154.)
- ¹⁹ Máthé Lajos tanító, aki a Forradalmi Tanács oktatási ügyeinek irányítója és Császtvay városból való eltanacsolásának végrehajtója volt (Kóródi, 2017. 242.), évtizedek múltán levélben állította: „Itt kellene szerepelnie a Császtvai-ügynek, ami az egyik legnagyobb megtorlóssorozatot indította el a városban, a nem bírósági

ítélettel végződő bosszúállások között, s ennek Bándi Erzsébeten kívül sokan mások is áldozatul estek”. (Idézte: Járomi, 1995. 154.)

- ²⁰ Kálmán György OM általános iskolai főosztályvezető Kónya Albert művelődéstudományi kormánybiztoshoz 1957. február 25-i a vidéki kiszállásokon szerzett tapasztalataikról írt feljegyzésében olvashatjuk: „Egyes helyeken széles méreteket ölt a pedagógusok letartóztatása. (Szolnok-, Komárom megyék). [...] A karhatalmi szervek – tapasztalataink szerint – a pedagógusok ellen foganatosított cselekményeket nem beszéltek meg az illetékes oktatási hatóságokkal és azoknak tájékoztatást sem adnak [...] A megverések, letartóztatások állandóan folynak, néha ugyanarra a helyre visszatérnek és az állandó bizonytalansági érzést kelt bennük [...] Szolnok megyében több községben és városban tartóztattak le és vertek meg pedagógusokat.” (MNL OL XIX-I-2-f-8531-J-Sz.n.-Feljegyzés 1957. II. 25 4. d.) „Vidéken – itt Jászberényben is – az volt a pufajkások szokása, mintegy »szórakozás«, hogy a lefogottakat késő este vagy éjszaka felvitték a fogdából, és ütötték-verték őket” – emlékezett Czigány István, az Aprítógépgyár munkástanácsának elnöke (Czigány és Goda, 2001). A karhatalmi szervek, pufajkások akkori tevékenységéről, motívumairól lásd: Somogyvári, 2022, 2024.
- ²¹ Cseh Géza (2008. 154.) közleménye szerint a megyében a megtorlás idején kiemelkedően nagy (15-18) volt a pedagógusok elleni, ok nélküli erőszakos fellépések száma is, melyektől a megyei művelődési osztály sem tudta megóvni őket, így védelemért az OM-hoz fordultak.
- ²² Kapus Ferencné Bizó Gyulához írt 1957. október 16-i válaszlevelében (MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-B85/a-1957 [185. d.]) és a jászberényi tantestület 1957. április 29-i jegyzőkönyvében (MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 [219. d.]) Bándi Erzsébet 1959-ben már Czigány István felesége volt (Kóródi, 2017. 237.).
- ²³ „Mondani sem kell, hogy a tiltás nem használt, hiába zárták be az iskola minden kijáratát, a képzős diákok kiugráltak a földszinti ablakokon át, és hamarosan a Rákóczi úton vonultak” – emlékeztek az aprítógépgyáriak (Czigány és Goda, 2001).
- ²⁴ Baráth Endre IV. oszt. tanuló naplójában. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3-1957 (219. d.). A szöveg egy részét publikálta: Vida, 2007. 325.
- ²⁵ Szabó János IV. oszt. tanuló 1957. április 19-i kihallgatási jegyzőkönyvében. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3-1957 (219. d.).
- ²⁶ „Barát Endre s. k., Kalla József s. k., Klinkó György s. k., Szabó Antal s.k., Szabó János s. k. A másolat az eredetivel minden szó szerint megegyezik. András Béla igazgató” olvashatjuk a dokumentumban. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3- 1957.
- ²⁷ Küldöttségükhöz 31-én hirtelen elhatározással Sándor György is csatlakozott. Sándor György 1957. augusztus 12-i kérvényében. MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-J-1/6-1957. (219. d.).
- ²⁸ Baráth Endre IV. oszt. tanuló naplójában. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3-1957 (219. d.).
- ²⁹ Ezt 1957. április 18-i kihallgatásán Baráth Endre állította. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3-1957 (219. d.) Majd az április 29-i fegyelmi tárgyú tanári értekezleten Kiss József osztályfőnöke megerősítette. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.).
- ³⁰ Valótlan állítás, hiszen Bándi József általános iskolai tanár Szentlőrinc-kátán tanított akkor, ami aligha lett volna lehetséges akkor, ha valóban fasiszta lett volna. MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-B85/a-1957 (185. d.).
- ³¹ 1957. április 17-i kihallgatásán Bándi Erzsébet az igazgató kérdésre határozottan állította: „fegyverem soha nem volt”. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3-1957 (219. d.). Mindazonáltal Kóródi Máté (2017. 243.) úgy találta, hogy ő „a Nemzetőrség tagja volt, fegyveresen teljesített szolgálatot. Részt vett a fegyveres kiképzés beindításában is.”
- ³² 1957. október 4-én jelentette be Várnai Ferenc a KISZ-en kívüli rétegszervezetek, köztük a Diákszövetség megszüntetését (Gergely, 2008. 26.).
- ³³ Szabó János ismerte a kétkezi munkások világát, érzéseit, hiszen maga is gyakran velük dolgozott. Osztályfőnöke az 1957. április 29-i fegyelmi tárgyaláson így jellemezte ikertestvérével, Antallal közös helyzetét: „Édesanyjuk nem tudott munkát vállalni, mert szív- és ízületi betegsége van, de a nagy létszámú családot – ahol csupa kiskorú gyermekek voltak – amúgy sem hagyhatta volna magára. Egy kétszobás lakásban laktak [...] Semmi magántulajdonuk nincs. 1948-tól kezdve kap a család édesapjuk után kevés hadisegélyt. Ebből és a gyerekek napszámos keresetéből él a család egy évtized óta, ezt kellett elosztani élelemre, cipőre, ruhára és tanítatásra, hét ill. hat részre. Így kis koruktól fogva kemény munkahelyeken, felnőttek között töltötték idejüket ezek a gyerekek. »Nehéz volt mindezt önállóan, sokszor, de nagyon sokszor keserőséggel végigküzdeni« – írja [Szabó], de megtanította becsületre, munkaszeretetre.” MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.)
- ³⁴ Az András Béla igazgató által hitelesített másolatról. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3-1957 (219. d.)

- ³⁵ Az 1957. április 29-i tanári értekezlet jegyzőkönyvében és az 1957. április 19-i kihallgatás szövegében. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d).
- ³⁶ Az akkor érvényes gimnáziumi rendtartás 15. és 17. pontja szerint: „Az V-VII. fokú fegyelmi büntetés csak az iskola tantestülete által szabályszerűen lefolytatott fegyelmi eljárás után szabható ki. [...] Az előzetes kihallgatásokról és a fegyelmi tárgyalásról jegyzőkönyvet kell felvenni. Az előzetes kihallgatásokról felvett jegyzőkönyvben a kihallgatottak vallomását részletesen fel kell tüntetni, a jegyzőkönyvbe foglalt vallomást fel kell olvasni és a kihallgatottakkal is alá kell íratni.” (Rendtartás..., 1955. 58.)
- ³⁷ 1957. április 5. A jászberényi Városi Tanács VB 1957. április 5-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből. MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.) és MNL JNSZVL XXIII. 502. 4-7. 1957.
- ³⁸ Czigány István közölte: „Januárban került sor a második kihallgatásomra. Ekkor már a rendőrségre hívtak szintén a személyzetin keresztül. A kihallgató ugyanaz a KGB-s tiszt volt és Fülöp Aliz tolmácsolt, aki a Szovjetunióban tanult.” (Czigány és Goda, 2001)
- ³⁹ „Sajnos február végén kellemetlenebb »élményben« is volt részem. Egyik éjjel elhurcoltak. Egy katonatiszti különítmény »népnevelt« mint ellenforradalmárt, kegyetlenül megverték. Kb. hajnali 3-kor löktek ki az épületből. Csúszva-mászva mentem haza, ahonnan a hozzátartozóim reggel orvoshoz vittek” – emlékezett Czigány István (Czigány és Goda, 2001).
- ⁴⁰ „Az akadémiai igazgatók munkakörét komoly politikai funkciónak kell tekinteni. Politikai szempontból a megyei osztályvezetővel azonos követelményeket kell velük szemben támasztani” – írták az MM 74.364. sz. körlevelében 1958 márciusában a megyei és városi művelődésügyi osztályvezetők javaslatát kérve a felsőfokú tanítóképzők igazgatóinak kiválasztásához. MNL OL XIX-I-4-k (3. d)
- ⁴¹ „Világos [...], hogy az ellenforradalom célja nem a hibák kijavítása, hanem a néphatalom, a Magyar Népköztársaság államának megdöntése, a szocialista vívmányok megsemmisítése volt. Arra a kérdésre, hogy mi volt a Magyarországon október 23-án kezdődött fegyveres felkelés alapvető jellegzetessége: forradalom vagy nemzeti forradalom-e, szembenézve a tényekkel, csak azt válaszolhatjuk: nem volt sem az egyik, sem a másik, hanem ellenforradalom volt. Ezt az igazságot annak tudatában is meg kell mondani, hogy az események során az országban, megmozdult tömegek túlnyomó többsége célkitűzéseiben, szándékaiban és érzéseiben a Magyar Népköztársaság hű fia, becsületes dolgozó és jó hazafi volt, nem pedig ellenforradalmár.” Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956 december 5-i határozata (Vass, 1964. 18–17.).
- ⁴² MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3-1957 (219. d.).
- ⁴³ A fegyelmi tárgyú tanári értekezlet idézetei végig annak jegyzőkönyvéből: MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.).
- ⁴⁴ Kiss József osztályfőnök jellemzése szerint az általában jó, illetve jeles rendű Baráth Endre „édesapja Nagykörűben kovácmester volt, 1945. május 9-én súlyos betegségben meghalt, s így a nagy létszámú család magára maradt. [...] a legidősebb fiú 1945-ben elesett a fronton. A felszabadulás után két hold földet kaptak. Édesanyja 1946-ban belépett a pártba, 1950 óta a család belépett a termelőszövetkezetbe [...] Idősebbik bátyja Dunapentelén téglagyári munkás, MSZMP tag, másik bátyja Nagykörű község tanácselnöke, szintén MSZMP tag. Egyik nővére a váci pamutfonó gyár sztahanovistája, MSZMP tag, másik nővére egy dolgozó paraszt felesége.” MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.).
- ⁴⁵ „A középiskolákban kb. 130 helyen jött létre KISZ szervezet, míg a Diákszövetség csupán 25-30 helyen működik.” – olvashatjuk egy 1957. május 13-i a KISZ tevékenységéről és feladatairól szóló határozatban. MNL OL XIX-I-4-ddd (7. d).
- ⁴⁶ Kóródi Máté (2017. 247.) szerint: „Szabó János [...] a Tanítóképzőben tagja volt a FISZ-nek és a Nemzetőrségnek. A forradalom idején kézzel írt, »ellenséges« rölapokat terjesztett. Testvére, Szabó Antal [...] a Tanítóképzőben szintén tagja volt a FISZ-nek és a Nemzetőrségnek. 1956. október 31-től november 3-ig a budapesti Agrártudományi Egyetemen teljesített fegyveres nemzetőri szolgálatot.”
- ⁴⁷ „IV. fokú fegyelmi büntetés: tantestületi megrovás: tantestület elé idézés és szigorú megrovás azzal a figyelmeztetéssel, hogy újabb fegyelmi vétség esetén a tanulónak az iskolát el kell hagynia.” (Rendtartás..., 1955)
- ⁴⁸ Kóródi Máté (2017. 247.) szerint: „Szabó Béla [...] a jászberényi Tanítóképzőben tagja volt a FISZ-nek és a Nemzetőrségnek. Fegyveres nemzetőri szolgálatot teljesített 1956. október 31-től november 3-ig a budapesti Agrártudományi Egyetemen.”
- ⁴⁹ V. fokú fegyelmi büntetés: kizárás az iskolából, más iskolába utalás (Rendtartás..., 1955).
- ⁵⁰ Járomi József volt a városi FISZ vezetője (Járomi, 1995).
- ⁵¹ Eddig a fegyelmi tárgyú tanári értekezlet idézetei végig annak jegyzőkönyvéből: MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.).

- ⁵² A jászberényi Városi Tanács VB-ülésének 1957. május 3-i jegyzőkönyvéből származó valamennyi idézet forrása: MNL JNSZVL XXIII. 502. 9/1957. VB sz. 385–390.
- ⁵³ Különös helyzet állt ezzel elő: a BM politikai osztályáról Faragó százados és Jambrik főhadnagy András Béla korábbi álláspontjuk enyhítéséről nyilatkoztak, míg „Molnár elvtárs” álláspontjuk változatlanságára utalt. Nem tudhatjuk: mihez képest?
- ⁵⁴ MNL JNSZVL XXIII. 502. 9/1957. VB sz. (kiemelés tőlem – D. P.)
- ⁵⁵ Értsd: a Rákosi-korszakban.
- ⁵⁶ MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.) és MNL JNSZVL XXIII. 15. 32.054/1957.
- ⁵⁷ Bizó Gyula MM osztályvezető 1957. május 15-i fogalmazványa (kiemelések tőlem – D. P.). MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.)
- ⁵⁸ Édesapja, Bándi József 1957. szeptember 25-én kérte az MM-et: „hogyan gyermekem részére az érettségi vizsgálatot [...] engedélyezni szíveskedjék. Gyermekem magatartását elítélem, melyet az ellenforradalom alatt tanúsított, de kisgyermek kora óta távol az apai szárnyaktól nevelődik, mert állomáshelyemen nincs középiskola, így nem állt módomban neveléséről gondoskodni. [...] Meggyőződése, hogy félrevezetett és megtévesztett ifjúságról van szó. Egyébként értesülésem szerint gyermekem sem tett többet, mint tanuló-társai. Hogy a vizsgálat mégis őt tartotta legbűnösebbnek, helytelen védekezésében látom okát. Úgy érzem megbűnhődött tetteit, magatartásáért. [...] Mint fizikai dolgozó helyezkedett el egy csecsemőkórházban, ahol a mai napig becsülettel megállta a helyét, s ahol maradni kíván a jövőben is. Az érettségi bizonyítvány jövőjének kialakulásához mégis nagyon szükséges.” Az MM (Bizó Gyula) kérdésére az MSZMP jászberényi városi VB-je nevében Kapus Ferencné 1957. október 16-án válaszolt: „Bándi Erzsébet az ellenforradalom idején nem úgy viselkedett, ahogyan egy ifjúhoz méltó lett volna. Szoros kapcsolatot tartott fenn egy Szabó nevezetű ellenforradalmárral, aki disszidált, november 4-e után, aki egyik üzemünkben főszervező volt, [...] náluk is lakott. [...] Részt vett beadványok elkészítésében, szerkesztésében mely a tanárai becsmélése céljából lett továbbítva a Minisztériumba. 4-e után figyelmeztette ezt a Szabó nevezetű egyént, hogy ne menjen haza, mert kereste a rendőrség. Ugyanakkor úgy november 15. körül és még később is nyíltan szidta a Kádár-kormányt s a Kossuth Rádiót mely szerinte hazudik, az igazat az úgynevezett Szabad Európa Rádió mondja. A családi körülménye rendezetlen, szülei rosszul élnek, és anyja egyik nagyon gazdag kulák családból származik. [...] Amikor a rendőrség kihallgatta, valamint a Minisztériumból Vásárhelyi elvtárs, tagadott, de elismerte később a dolgokat. A népi demokrácia elleni gyűlöletét nemegyszer kihangsúlyozta.” MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-B85/a-1957 (185. d.)
- ⁵⁹ Barát nevét hol th-val, hol anélkül írják a dokumentumokban. Édesanyja th-val, testvérei t-vel írták alá az MM-be beadott kérésüket, melyben a büntetés törlését kérték: „Meg vagyunk győződve, hogy gyermekem, ill. testvérünk nem saját akarat szerint ment fel Budapestre, az ellenforradalom idején, hanem kényszerítettek rá. Mindig arra volt tanítva, hogy szeresse szocialista hazáját, Népi-demokratikus államrendünket, szeresse a kommunista Pártját és dolgozó népünket.” Bizó 1957. szeptember 6-án válaszolta Baráth Endrének: Kérésére [...] a kiszabott fegyelmi büntetés második részétől, mely szerint 1958. július 1-ig gyakorlótanítói beosztást nem nyerhet, eltekintek. Döntésemnél figyelembe vettem, hogy a büntetés kiszabása óta eltelt időben magatartása ellen kifogás nem merült fel, hogy a keszthelyi nyári úttörőtáborban, mint nevelő eredményes munkát végzett. Végül mérlegeltem özevgy édesanyja és testvérei népi demokratikus államrendünkhöz hűséges magatartását és tiszteltetreméltó munkásságát.” MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-J-1/3-1957. (219. d.)
- ⁶⁰ Szabó János 1957. december 3-án kérte a gyakorlóévre beosztását: „1957. márciusában röplapokat találtam nálam. Semmi szándékom nem volt a röplapokkal. Ezt bizonyítja, hogy morse írással volt írva, amelyet társaim nem ismertek, [...] senki sem tudott róluk, megfedkezve még én sem. A Minisztérium ezért a gyakorlóévre való beosztásomat 1 évre elhalasztotta. Most a MÁV Budapesti Építési Főnökség IV. sz. építészeti osztályán dolgozom Érden, mint fizikai dolgozó. Anyagvonatunkról látva az iskolába siető gyermekeket sokszor elszomorodom. Mindig az az érzésem, hogy az évekig óhajtott első tanítványaim, akikkel én eredményt szeretnék elérni Népi Demokráciánk, Pártunk erőfeszítéseiben, az idő múltával elsietnek előttem. És így nem tudom kellőképpen meghálálni államunk gondoskodását, taníttatását, különösen rám nézve. [...] Engedjék meg, hogy mindezt sokszorosan megköszönjem, és egy kis faluban a Párthoz, az eredmények dicső kivívójához tántoríthatatlan hűséggel, a Párt hű emberéhez méltóan meg szolgáljam.” A városi MSZMP VB titkára, Dobosi Imre december 14-én írta: közvetlenül a MM-be küldje, „addig is munkájával igyekezzen az elkövetett hibákat jóvá tenni”. Bizó Gyula december 28-án a megyei osztályvezető Molnár Jánosnak: „Kérésre közlöm, hogy 8531-J 1/2. számú fegyelmi határozat értelmében 1958. július 1-ig gyakorlóévre való beosztását felfüggesztettem. E határozat megváltoztatására nincs elegendő ok, így ez továbbra is érvényben marad.” MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-J-1/3-1957. (219. d.)
- ⁶¹ MNL OL XIX-I-2-f-8531-J 1/3/1957 (219. d.) (kiemelés tőlem – D. P.)

- ⁶² Békési Lajos osztályvezető 1957. szeptember 2-i feljegyzése a megyei és megyei jogú városok VB elnökei részére a művelődésügyi apparátus, az oktatás és a népművelés időszerű kérdéseiről, feladatairól tartott tájékoztatójáról. MNL OL XIX-I-4-zz (23.d)
- ⁶³ MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya (Orbán László): 1957. október 12-i tájékoztató jelentés *A pedagógusok közötti politikai helyzetről*. MNL OL M-KS-288-33-1957. (4. ő. e.)
- ⁶⁴ Fegyelmi tárgyú jegyzőkönyv a Jászberényi Zirzen Janka Tanítónőképző tanártestületének 1957. november 4-i értekezletéről. MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-E11-1957 (186. d.) A továbbiakban az értekezleten elhangzottakból minden idézet innen.
- ⁶⁵ Tamási Lajos: *Piros a vér a pesti utcán* (1956. október 31.) (https://www.mek.oszk.hu/04000/04056/html/roplap/pdf/roplap1956_0893.pdf). A versnek az akkori purifikátorokat különösen kihívó utolsó három versszaka így szól:

„Piros a vér a pesti utcán,
munkások – ifjak vére folyt,
– a háromszín-lobogók mellé
tegyetek ki gyászlobogót.

A háromszín-lobogók mellé
tegyetek három esküvést:
sírásból egynek tiszta könnyet,
s a zsarnokság gyűlöletét,

s fogadalmat: te kicsi ország,
el ne felejtse, aki él,
hogy úgy született a szabadság,
hogy pesti utcán hullt a vér.”

- ⁶⁶ Eszes Gertrúd ügyében kihallgatott növendékek 1957. október 28-án felvett tanúvallomásaiban. MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-E11-1957 (186. d.).
- ⁶⁷ Andrási Béla szerint Eszes egymást követően két jelentkezési lapot adott be. Az első „egyéb”, a második „dolgozó paraszt” származás szerepelt a helyi szervek igazolásával. Közben a papa „önálló szabóiparos” volt.
- ⁶⁸ Eszes Gertrúd ügyében kihallgatott növendékek 1957. október 28-án felvett tanúvallomásaiban. MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-E11-1957 (186. d.).
- ⁶⁹ A „magyar ügy” 1957-től 1963-ig szerepelt az ENSZ különböző fórumain. A Kádár-kormány és a szovjet tömb országai a magyar belügyekbe való beavatkozásként tekintettek erre, s 1957 őszén a munkahelyeken, társadalmi szervezetekben propaganda- és „tiltakozási” kampányt szerveztek, az akkori körülmények között kötelező jelleggel.
- ⁷⁰ Fegyelmi tárgyú jegyzőkönyv a Jászberényi Zirzen Janka Tanítónőképző tanártestületének 1957. november 4-i értekezletéről. MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-E11-1957 (186. d.).
- ⁷¹ MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-E11-1957 (186. d.)
- ⁷² Sándor György 1957. augusztus 12-én kérte a rá vonatkozó 8531-J-3/1957. III/b. sz. határozat hatálytalánítását és a gyakorló tanítói év engedélyezését: „megokolására felhozom, hogy 1956. október 31-én az osztálytársaimmal együtt fenn voltam ugyan Budapesten, de sem fegyveres szolgálatban, sem pedig bármilyen összetűzésben nem vettem részt”. A megyei művelődési osztályvezető augusztus 31-i levelében jelezte: „a kérelmet a megyei párt VB agit. prop osztálya támogatta”. Bizó Gyula augusztus 26-án válaszolt: „a fegyelmi határozat második részétől [...] eltekintek” ossza be, de kiegyensúlyozatlan, szélsőségekre hajlamos fiatalember lévén ellenőrzést igényel. MNL OL XIX-I-2-f-847/8531-J-1/6-1957. (219. d.)
- ⁷³ Pontatlanul IV Henrik francia királynak tulajdonított, valójában barátja és tanácsadója, Rosny által mondott, szállóigévé vált mondás, melynek jelentése: a nagyobb ügy előre vitele megér némi politikai-világnézeti áldozatot.
- ⁷⁴ Andrási Béla „az Actio Catholica negyedik kultúrdélutánján, 1944. február 27-én előadósónok volt. »Ahogy Isten az embert látja« címen tartott előadást, melyet így zárt: »Ha Isten akarata szerint élünk, könnyebb lesz a szenvedések elviselése, s a Mindenható, amiként veszi azt rólunk, s osztályrészedévé tesz annak a földi boldogságnak, melyet ő rendelt nekünk a földön«” (a *Jász Hírlap* 1944. márciusi számából idézte: Csörgő, 2021).

Absztrakt

András Béla 1949-től, közel harminc éven át igazgatta a jászberényi tanítóképzőt. Sikeres karrierje 1957 áprilisában komoly veszélybe került, amikor tanártársaival együtt menteni próbálta a városi Forradalmi Ifjúsági Szövetségbe belépett, azt támogató, s a városban - és egy budapesti látogatás során - az Agrártudományi Egyetem Kollégiumában fegyveres őrésében állt, de fegyverüket sohasem elsütő, harcoktól távolmaradt diákjai pályáját. A városi párt- és tanácsi szervek ezért őt „ellenforradalmárok mentegetésével” vádolták, s a tanév végével leváltását és más városba helyezését javasolták. E dokumentatív elbeszélés a korabeli források megismerésével hozza közel olvasóihoz az akkor történeteket, a korabeli légkört és politikai mechanizmusokat. Emléket állítva a diákjaik, intézetük érdekében kockázatot vállaló jászberényi pedagógusoknak.

Kulcsszavak: 1956-1957, Jászberény, tanítóképzősök, András Béla, fegyelmik